Av: Adrian Wennström

Carlsborgs lastageplats blir sågverkssamhälle.

Från Låsholmens bolag till Handelsbolaget_Bergman Hummel& Co. Under 1700-talet och 1800-talets tidigare del hade i Kalix älvdal liksom i de övriga norrländska älvdalarna ett relativt stort antal vattensågar byggts upp. Bland dem märktes Rödupps, Gyljens, Yttermorjärvs och Gammelgårdens sågar m.fl. i allmänhet var sågarna kombinerade med kvarnar.
Vid Sangisälven låg Björkfors. Med den tidens kommunikationsförhållanden är det självklart att vattenvägarna blev de mest använda förbindelselederna. För sågens placering var man bunden av forsarnas och vattenfallens belägenheter och till kustens utskeppningshamnar var vägen i många fall lång. Från Rödupp till Kalixälvens mynning t.ex. får man räkna mellan 90 och 100 km, och något kortare för sträckan Gyljen - älvmynningen.
För dem som var intresserade i trävarurörelser i älvdalarna var det därför av största vikt att vid älvarna finna lämpliga upplagsplatser med möjlighet att anlägga lastbryggor för de - till den helt övervägande delen -segeldrivna fartygen som skulle transportera träprodukterna vidare.
Nertransporterna fran sågarna till lastageplatserna skedde på så sätt, att det försågade virket lades i flottor som sedan fraktades ned. I Kalixälven med dess stora rikedomar på forsar kunde färden ofta bli ganska besvärlig och krävde av flottkarlarna stor skicklighet och påpasslighet. Även tjära och andra produkter forslades ned flottledes.
På upplagsplatserna måste man, när det gällde det försågade virket, tvätta varje enhet från slam och dy, innan det kunde läggas upp till torkning i väntan på utskeppningen.
Ett stycke ovanför Kalixälvens mynning, där Näsby och Wånafjärdens byars ägogränser möttes hade naturen danat några holmar och vikar, som väl lämpade sig för anläggning av lastageplatser. I den omedelbara närheten av dessa holmar fanns tidigare skeppsvarv såval i Risön som i Bredviken och ; en icke ringa trafik hade därvid utvecklats. Bilade och sågade trävaror behövde, allt eftersom produktionen ökades, större utrymme och mera ändamålsenliga kajplatser.
Två män, båda från Sundsvall, som var intresserade av sågverk och bruksanläggningar i Kalixdalen, undersökte i slutet av 1840-talet dessa holmar och vikar i Kalixälvens mynning, för anläggande av lastageplats.
Det var herrar J.E. Söderberg och C.E. Grundén. Dessa tog 1848 kontakt med Wånafjärdens byamän och förvärvade genom köpebrev daterat den 26 februari 1848 den så kallade Låsholmen, som var den viktigaste av den grupp holmar som här kunde komma på fråga. Köpebrevet har följande lydelse:

> -*"Till Herrar J.E. Söderberg och C. Emil Grundén i Sundsvall eller deras rättsinnehafvare bortsälja wi, Wånafjerdens byamän från våra skattehemman, för ewerldeliga tider det så kallade Låsholmen, såsom den nu med skog och mark befinnes, belägen wid utloppet af Calix elf, att efter godfinnande nyttja och begagna, utgörande circa tolf geometriska tunnland jord, emot en öfwerenskommen köpeskilling af Trehundrade Rgs Rdr (300 kr som härmed contant utbetalas och qvitteras, hvarjemte, såsom årligt onera för Låsholmen, skall till Wånafjerdens byaman utbetala Tio Rg Rdr.*
>
> *Det laxfiske, som wid stranden befinnes förbehålla Wånafjerdens byamän sig behålla, dock utan*

garantie af köparne, om fisket, genom någon wår åtgärd försämras. Härmed hafwa wi emottagit ett exemplar hwardera, samt äro på ömse sidor nöjda; som skedde i Wånafjerden den 26 februari 1848".

Det är undertecknat å köparnas vägnar av C.E. Grunden och å säljarnas vägnar av sju bönder varav sex undertecknade med bomärke.

Därmed börjar Låsholmens och närliggande holmars utveckling till lastageplats. Herrar Söderberg och Grundén bildar för sin rörelse Låsholmens bolag och arrenderar stränderna runt Låsholmen, uppför boningshus, magasin, smedja, arbetsstuga, barlastbrygga och bommar. Genom resolution i länsstyrelsen den 5 mars l86l fastställdes gälden för Låsholmen till Tio Riksdaler årligen. I resolutionen angivs arealen till 21 tonlands och 19 kapplands vidd.

År 1850 uppträder i Kalixbygden herrar V.L. von Betzen och David Hummel. Dessa bildar tillsammans handelsbolaget von Betzen Hummel & Co, som succesivt förvärvar såväl Låsholmen som de anläggningar herrar Grundén och Söderberg var intresserade av i Kalix älvdal. I firman inträder även patron J.A. Bergman med en sjättedel. 1854 säljer Grundén i januari en tolftedel av Låsholmen till von Betzen Hummel & Co och 1860 ytterligare tre tolftedelar. Söderberg hade redan 1853 sålt sin andel i Låsholmen till firma von Betzen Hummel & Co. 1856 utträder J.A. Bergman ur firman von Betzen Hummel & Co men behåller sin del "en sjättedel i Låsholmen och därtill hörande holmar och lägenheter med lastageplatser.

I köpet ingick herrar Grundén och Söderbergs andelar i sågverksanläggningen i Rödupp jämte inventarier och alla arrendelägenheterna i Över- och Nederkalix..

År 1863 den 19 juni undertecknades av V.L. von Betzen och David Hummel en överenskommelse vars ingress lyder så:

"Sedan undertecknade öfwerenskommit, att det Bolag wi år 1850 med hvvarandra ingått, under firma von Betzen Hummel & Co nu skall upplösas på det sätt, att jag V.L. von Betzen utträder ur firman och att jag D. Hummel öfwertager firmans affärer och fortsätter rörelsen för egen räkning, så hafwa wi, med anledning deraf på ett fullkomligt vanligt sätt, bestämt följande grunder för sagda upplösning".

I åtta punkter regleras mellanhavandena mellan de två kompanjonerna och fastställs de villkor, på vilka David Hummel övertar von Betzens andel i firmans affärer. Hur omfattande rörelsen var framgår av punkt 3 i överenskommelsen där David Hummel garderar sig mot otillbörlig konkurrens från sin förra kompanjon.

"På det Herr D. Hummel med så mycket större hopp om framgång må kunna ensamt öfwertaga affärerna, och på det, att han icke behöfver frukta någon concurance å min sida, förbinder jag, V.L. von Betzen mig, att hwarken directe eller indirecte göra några upphandlingar af trävaror och tjära eller andra producter här på orten eller i Neder Calix, Öfwer Calix, Gelliwara, Pajala och Korpilombolo församlingar eller efter Calix och Engeså elfwar och deri tillstötande wattendrag, för såvidt sådane waror skola nedflottas, levereras eller afskeppas från NederCalix, eller att genom penningelån till andra härstädes bosatta köpmän mot förhöjd ränta eller betingad hemlig winst, häremot bryta. Icke heller får jag wistas i de södra orterna, der eller annorstädes, directe eller indirecte företaga något, som för Herr Hummels intresse

eller handelscredit kan wara menligt, mig dock obetaget att bosätta mig har på orten och i så stor skala som helst idka lantbruk och fiske. Bryter jag häremot, erkänner jag mig skyldig för hwarje gång sådant sker att till Herr D. Hummel utgifwa en skadeersättning af Riksdaler Fem Tusen Riksmynt".

Den 1 September 1863 upprättas bolagskontrakt mellan herrar David Hummel, J.A. Bergman och Johan Sällström där nämnda herrar ingå bolag

"för att hädanefter, för gemensam räkning ,fortsätta den rörelse, som wi hitintills en hwar för sig, bedrifwit".

I överenskommelsen fastslås att bolaget anses ha börjat den 1 januari 1863 och delaktighet i bolaget tillkommer David Hummel med sju sextondelar. J.A. Bergman med Sju sextondelar och Johan Sällström med Två Sextondelar. Fjärde paragrafen förtjänar uppmärksamhet.

"Bolagsmännen förbinda sig, att icke utan öfrige Bolagsmännens medgifvande egna sin tid åt andra handelsaffärer till enskildt fördel än Bolagets.
I fråga om inköp af fast egendom eller anläggning af sågwerk och andra inrättningar samt fartygsbyggnad, skola Bolagsmännen wara ense innan någon sådan åtgärd får widtagas."

Dess första del visade sig senare vara svår att upprätthålla, eftersom i synnerhet delägarna Bergman-Hummel hade en mångfald affärer vid sidan av bolaget, vilket längre fram kan belysas

Sågverket flyttar till lastageplatsen

Det blir handelsbolaget Bergman Hummel & Co som förvandlar Låsholmen från enbart lastageplats till industriplats under namnet Carlsborg. Hur namnet uppkommit har i tillgängliga handlingar icke kunnat verifieras utan synes ha varit i bruk före Bergman Hummel & Co:s övertagande av platsen, vilket framgår av taxeringslängderna där namnformen Carlsborg användes redan i 1600-talets början. Det synes vara motiverat att anta att Carl Emil Grundén, som var med och startade Låsholmens bolag, fått låna sitt ena förnamn till det nya ortnamnet. Ett sådant förfaringssätt av industrimän i Norrbotten var vid denna tid mycket vanligt.
Vid en systematisk genomgång av föreliggande källmateriel stötte dateringen för det första sågbygget på betydande svårigheter. I förekommande litteratur växlar uppgifterna avsevärt. I "Norrbotten" av Bergfors-Neander (Uppsala 1928) uppger Ragnar Pira i artikeln Sågkvarnar och sågverk följande :

"1862 stod Carlsborgs ångsåg färdig . . .-övertogs snart av det nybildade bolaget Bergman Hummel & Co".

I samlingsverket "Norrbotten 19.56" har O.W. Löfgren en artikel där han för Carlsborgs ångsåg anger året 1863.
Sven och Tyko Landström anför i "Minnen och anteckningar fran Overkalix" (1948) :

"Lillsågen i Carlsborg som även var förenat med kvarnrörelse där trädde i verksamhet år l866".

De två förstnämnda uppgifterna respektive 1862 och 1863 synes i allmänhet ha vunnit tilltro och förts vidare i olika framställningar.

En granskning av överlåtelsehandlingen mellan L.V. von Betzen och David Hummel utvisar dock att någon såg då icke fanns på Låsholmen år 1863. Anläggningarna är i detalj uppräknade och upptar icke någon såg. Detta styrkes såväl av taxeringslängdernas uppgifter som av förekommande uppgifter i mantalslängderna. Under en lång följd av år från 1862 till 1869 är endast två familjer mantalsskrivna i Carlsborg.

I fastighetstaxeringslängderna upptas under åren 1862 t.o.m. 1868 Carlsborg och Låsgrundet under beteckningen Lastageplats till ett taxe-ringsvärde av 5.000:- kronor, och en inkomsttaxering å lastbryggan på 400:- kronor.

Först 1869 möter man i av David Hummel undertecknade mantalsuppgifter följande:

> *"Undertecknade exportörer av skogsprodukter får såsom egare uppgifwa Kamlunge hemman,........ Yttermorjerfs tvåramiga finbladiga sågwerk, dito angsåg...... personuppgifter .... tvenne hus i kyrkostaden. Carlsborgs lastageplati med därpå nybygd enramig angsåg ocn qvarn med 2:ne sammanmalningsstenar".*

I 1869 års taxering är följande antecknade i fastighetslängden:

Carlsborg och Låsholmen	5.000:- (som förut)
Ångsåg och qvarn å Carlsborg	15.000:-
Inkomsttaxeringen upptar Carlsborgs angsag och qvarn	2.000:-
och barlastbryggan	400:-

Om man jämför dessa uppgifter med brandförsäkringshandlingarna finner man en fullständig överensstämmelse.

Hos Allmänna Brandförsäkringsverket för byggnader på landet kan man följa försäkringshandlingarna från år 1849 där detta års försäkring upptar för Emil Grundéns räkning.

a) försäkring å en åbyggnad benämnd Carlsborg och Låsgrundet byggd år 1848
b) en magasinsbyggnad
c) en smedja

Alltsammans försäkrat för 1.201:- Riksdaler.

Nästa värderingsinstrument kommer 1850 och upptar boningshus för arbetsfolk och fähus som tillkommit efter en första värdering.

Den 29 oktober 1868 upprättas nytt värderingsinstrument och upptar som:

No 1 Såg och kvarn
No 2 Byggnad för arbetsfolket å Låsholmen
No 3 Arbetsbyggnad å samma holme
No 4 Dito

Till värderingsinstrumentet är fogat en räkning från J.& C.G. Bolinders Mekaniska Verkstads AB. Denna upptar bland annat följande poster:

Juli 9 An Förfärdigatt och levereradt :

1 stk lokomobil om l6 hästars kraft 1 flyttbart Sågverk
1 dubbelt cirkelsagbord for 2:ne klingor samt
1 Stockupfordring med alla till sågrnaskinen hörande -, utväxlingar: Riksdaler 10.000

I leveransen ingår en del tillbehör och räkningen upptar också montering av maskinerna enligt följande:

Okt 8	Uppsättning av J.P. Svanberg	
	55 dagar á 4.50 .	R 247,50 Rd
	Resekostnader	R 100 Rd
	Vivre under resorna	R 55 Rd
	Riksdaler	380,50 Rd
	Okt 20 1 bladpress	275 Rd
	Hela räkningen å anläggningen slutar på:	l2.682,23 Riksdaler

Till försäkringshandlingen är vidare fogat ett värderingsinstrument från 29 oktober l868 där byggmästaren J. Backman, nämndemannen Nils Olof Englund och Anders Stråle i Näsby besiktat och värderat åbyggnaderna vid Carlsborg tillhöriga Handelsbolaget Bergman Hummel & Co. Där lämnas följande beskrivning av såganläggningen.

"Byggnaden N:o 1 är uppförd på en kringfluten holme benämnd Carlsborg för evärldeliga tider arrenderad utaf Wånafjärds byamän och begagnas för sågwerks- och qvarnrörelse samt upplagsplats".

1. *Såghus 50 fot långt 22 fot bredt l6 fot högt till takbandet.*
2. *Qvarnhus 52 fot långt 25 fot bredt och 22 fot till takbandet.*
3. *Lokomobilhus, Materialkammare , 50 fot långt 11 fot bredt och 9 fot högt allt af bjälkar och sparrar sammanfogat resvirke klädt med bräder och ribbor, belagt med vitrioldränkt sågspån.*

Enkelramig sågställning, cirkelsågbord med matarverk, qvarnvcrket . Försäkringsuppgifterna överensstämma helt med David Hummels uppgifter vid mantalsskrivnirigen 1869 och taxeringslängdernas uppgifter såväl beträffande fastigheten sorn inkomsttaxeringen. Det kan icke råda minsta tvekan om att den första sågen i Carlsborg uppmonterades hösten 1868. Vidare framgår av handlingar att den icke var tvåramig som vanligen i litteraturen uppgives utan enramig och försedd med dubbelt cirkelsågbord för klingor".

I detta sammanhang kan man fråga sig varifrån den traditionella uppgiften om anläggningsåren 1862 och 1863 kommit. Till detta ger också de föreliggande dokumenten en viss ledning. Kalixdalen fick nämligen sin första ångsåg år 1862 men den byggdes i Ytterrmorjärv och övertogs av Bergman Hummel & Co l863 i samband med handelsbolagets bildande och dess inlösen av von Betzens tidigare egendomsandel. Det är rimligt att anta att traditionen påverkats av det faktum att David Hummel var med i den firma som byggde ångsågen i Yttermorjärv och årtalen ha i samband med överlåtelsen mellan von Betzen Hummel & Co och Bergman Hummel och Co kommit att appliceras på Carlsborg.

Den första ångsågen vid Calix älvs mynning är alltså Carlsborg, uppförd på Låsholmen hösten 1868 och därmed har Carlsborgs lastageplats förvandlats till industriort.

J. o. C.G. Bolinders räkning.

Herrar Bergman Hummel & Co — Debet
År 1868

Juli 9	An Förfärdigatt och levereradt:	
	1 stk Lokomobil om 16 hästars kraft	
	1 flyttbart Sågwerk	
	1 dubbelt cirkelsågbord för 2:ne klingor samt	
	1 Stockuppfordring med alla till sågmaskinen hörande utväxlingar	10.000:-
	8 Railvägshjul med smidda och swarfwade axlar.	250:-
	2 Ramtrissor och 2 lager, smidt och swarfwad axel till wedsåg.	125:-
	7 par Såganglar á 7 R,	49:-
	Utbetalt för krans byggande vid stora Warfwet i och för inlastningen	10:-
Aug 14		
	1 dubbel kantad läderrem = 111" á 2.80	310:80
	Remläder 5" á 2.25	11:25
	Emballagekostnader för remmar	4:-
Aug 26		
	Ett Qwarnverk bestående av smidda, swarfwade långjern, lättwerk etc.	1.025:-
	12 st glasrör	12:-
	80 fot kätting á 0.75	60:-
Sept 22		
	36 stk sågfilar enl.räkning från Wardell & Co	79:-
	Uppswarfning av cirkelsågblad	24:-
Okt 8		
	25 stk filar jämte mejselstål enl. räkn. W.	58:07
	Uppsättning av J.P. Svanberg 55 dagar á 4:50	R 247:50
	Resekostnader	100:-
	Vivre under resorna 33:-	380:50
Okt 20		
	3 smärgeltrissor	18:-
	1 metallventilhus á 10	10:-
	1 matarhjul, 4 dref, 2 styrslag, 1 kuggstång= 3.60 á 8 R	28:80
	smidt jern till en bult	90:-
	2 kättingskivor =78	6:24
Okt 20		
	Modellarbete	44:67
	1 bladpress	275: -
	Runt R	12.782:23
	Per cassa till J.P. Svanberg	100:-
	Oss till faveur — Runt R	12.682:23

Stockholm sorn ofvan
J.& C.G. Bolinder
Enligheten med originalet intygas: C. Fr. Åkerström

Besiktningsinstrument

År l868 den 29 oktober har undertecknad ord. kronolänsman med biträde av Byggmästare J. Backman samt nämndemannen Nils Olof Englund och Anders Stråle i Näsbyn besiktigat och värderat nedannämnda åbyggnader rned verksinrättningar belägen i Nederkalix socken och Härad af Norrbottens Län, 11 mil från Luleå stad samt tillhöriga Handels Bolaget Bergman Hummel & Co, hvarå enligt Kungl. Maj:ts Nådiga Reglemente för Allmänna Brandförsäkringsv. för bygnader å landet af den 4:e sept. l863, försäkring begäres: Och hafva förrättningsmannen vid denna förrättning, dervid ene bolagsmannen Herr David Hummel var närvarande, funnit samma åbyggnader och befintliga inrättningar vara af följande beskaffenhet:
Byggnaden No 1 är uppförd på en kringfluten holme benämnd Carlsborg för evärldeliga tider arrenderad utaf Wånafjärds byamän och begagnas för sågwerks- och qvarnrörelse samt upplagsplats. Den å stället befintliga brandredskapen består af en större alldeles ny brandspruta utaf fabriken Mobergs tillverkning No 3 samt nödiga stegar, brandhakar och ämbaren af träd.

a) Såghus 50 fot långt 22 fot bredt 16 fot högt till takbandet
b) Qvarnhus 52 fot långt 25 fot bredt och 22 fot till takbandet
c) Lokomobilhus, Materielkammare 50 fot långt, 11 bredt 9 fot högt
   och af bjalkar och sparrar sammanfogat resvirke klädt med bräder och ribbor, belagt med vitrioldränkt sågspån.

Kontorsbyggning på 79 fots avstånd.
Specifikation av arbetskostnaderna (Obs. Dagsverkslistor åberopas)
2820 dagsverken á 1 R 50 öre

Enkelramig sågställning	2.000:-
Cirkelsågbord med matarverk	1.000:-
Qvarnverket	1.025:-

Från “Lillsågens” start till aktiebolagsbildningen

Den sociala och ekonomiska betydelsen för Kalixbygden genom ångsågens tillkomst.

Utvecklingen i Carlsborg får en för hela Kalixbygden mycket stor betydelse i socialt och ekonomiskt avseende redan i detta tidiga skede.
År l863 hade David Hummel i kommunalnämnden tagit initiativ till grundandet av Nederkalix sparbank. Där inträdde firman Bergbom, Hummel & Co med en grundfond på 100 riksdaler, som skulle underlätta bankens start och verksamheten under de närmaste åren. Om man sedan betänker att åren omkring ångsågens anläggning var de stora nödåren i de norrbottniska bygderna med missväxt, fattigdom och svält kan man lätt inse vilken betydelse fasta arbetstillfällen fick. Kronofogderapporterna från denna tid ser pessimistiskt på det ekonomiska läget. Rapporten från Nederkalix 1864 har bland annat följande passus;

> *"Man finner dock att välståndet bland befolkningen under de senare åren icke ökats, utan snarare minskats, till vilket förhållande orsakerna torde kunna sökas, dels uti den svåra missväxt, som nu en följd av några år drabbat dessa socknar, dels, och kanske förnämligast i det öfwerflödiga. och lättjefulla levnadssätt, jämte deras mindre förnöjsamhet, samt det omåttliga kaffedrickandet och andre lyxartiklars begagnande*.

Följande år förrdystras bilden ännu mer då kronofogden pekar på att.

> *"de goda tiderna för trävaruavverkning varåt allmogen på bekostnad av jordens odlande allt för mycket ägnat sig betydligt försämrats, vliket säges ha resulterat i att det ekonomiska välståndet märkbart avtagit "de två sista åren"*.

Avslutningen är moraliserande och lätt cynisk:

> *“Genom den förminskade lättheten till penningförtjänster, har dock det gods vunnits, att någon tanke på bättre hushållning hos befolkningen inträtt”.*

Ännu under lång tid framöver möter man i rapporter och yttranden en stark misstro mot dem som var engagerade i kustbygdens trähantering. Man betraktade dem som representanter för krafter som drev bort folket från modernäringen och därvid från den trygghet som de annars upplevde. Man välkomnade icke de begynnande tecknen på industrialisering, utan trodde att allmogens minskade förnöjsamhet var den ödesdigra drivkraften i detta skede.
Bergman Hummel & Co skulle under det närmaste halvseklet, komma att i mycket hög grad prägla utvecklingen i Kalixbygden. Man får därvid komma ihåg, att det gällde en bygd med utpräglat fattiga förhållande. Enligt 1863 års statistik var folkmängden för dåvarande Nederkalix socken (samma. område som sedan, 1/1 1968 bildar Kalix kommun) 7578 personer. Av dessa var 2484 s.k. "inhysingar” så betecknades de som fått tillstånd att slå sig ned på byallmänningen och för eget behov uppföra nödiga hus och odla anvisad mark efter förmåga. Ca 4 procent, av befolkningen hade Icke någon äganderätt till jorden och exempel finns från byar i Nederkalix där byastämman i samband med skiftning utskiftade den s.k. inhysingsjorden bland

bönderna. Ibland betalades viss ersättning för odlarmödan, ibland icke.
Under åren 1866-69 hade missväxt och livsmedelsbrist orsakat allmän nöd. I 1867 års kronofogderapport återfinnes följande passus:

"Biförtjänsterna i orten utgöras nu endast utav avverkningar ooh försäljning av skogsalster ooh för många gäldbundna bönder och fattiga nybyggare har endast därigenom varit möjligt att bereda sig ett torftigt uppehälle under förlidet års svåra brits på födoämnen och penningar".

Det torde vara alldeles klart av detta att den ökade tillgången på fasta arbetstillfällen måste fått en enorm social betydelse för bygden.
Sågverksrörelsen i Carlsborg var i början en relativt ringa del av Bergman, Hummel & Co:s verksamhet och omfattande engagemang, Förvärvet av de båda sågarna i Yttermorjärv, Rödupp och framförallt anläggningarna vid Gyljen var en enorm betydelse för hela älvdalens försörjning. Men då denna framställning närmast avser Carlsborgsindustrins utveckling, nämnes dessa förhållanden endast som en bakgrundsteckning till vad som sker nere vid kusten.
Att en såganläggning vid utskeppningshamnen kommer till stånd är en självklar följd av att ångmaskinen kan användas som drivmedel och beroendet av forsar och vattenfall successivt minskar. Socialt och ekonomiskt påverkas förhållandena utefter hela älvdalen av det faktum, att omfattande hemmansköp genomförs, liksom att där upprätta avverkningskontrakt för längre eller kortare tid, ofta för 20 år.
Firman, som redan vid tiden för sågbygget hade egna lastfartyg och befraktade andra, importerade stora partier av nödvändighetsvaror, som sedan genom ett system av s.k. bolagsbutiker distribuerade ut över hela verksamhetsområdet.
I de äldsta bevarade brevböckerna återkommer ofta stora rekvisitioner av livsmedel. Som exempel kan nämnas under 1864 rekvisition:

6 fjerdingar grön såpa
2 lador goda taljljus
50 skålpund stearinljus av prlma kvalité
15 lådor hela karduser Käupå
15 lådor halva -"- -"-
5 fJerdingar snus nr 1

Från samma år finns stora rekvisitioner av *"passlikt kaffe 150 balar"* och ett stort parti socker. Ryskt rågmjöl rekvireras regelbundet under åren omkring såganläggningen liksom tyger, *"28-tummig domestik, 300 stycken" och "200 enlgelskviktiga prima garnbuntar".*
En rekvisition av 1000 rågtunnor från 1870 finns, varvid plats reserveras på Valdemarsudde i Stockholm.
Detta endast som några exempel på hur omfattande affärsverksamheten var även på importsidan och hur föetaget redan från början hade, så att säga, totalt grepp över de anställdas försörjningsförhållanden även med nödvändiga varor.

Att det förekommer rekvisitioner som:

12 bouteljer godt Portwin,
12 bouteljer Scherry,

15 kannor fin Pounsch,
7,5 kannor Cognac

är lika naturligt och synes ha avsett det privata förrådet.
Uppfraktningen av varorna skedde företrädesvis med båt sommartid och därför måste stora förråd läggas upp. I redovisningen för kostnaderna vid sågens uppförande nämnes bland annat 2820 dagsverken á 1 riksdaler 50 öre. I en ekonomiskt hårt pressad situation måste detta ovillkorligen ha betytt ganska mycket för bygden.
I mantalslängderna kan man utläsa, att medan Carlsborg fungerade enbart som lastageplats, var där en mycket liten bosättning. 1862 redovisas som boende på platsen 1 änka och 2 arbetskarlar. Under de närmast följande åren är förhållandena desamma, frånsett att änkan försvinner ur mantalslängden. Efter sågens tillkomst ökar den bofasta befolkningen, fastän det i början sker mycket sakta. Det är först sedan den nya sågen byggs 1870 som en påtaglig ökning sker. Detta år bor på platsen 5 arbetskarlar, följande år 4 och 1872 har det ökat till 6 familjer. Arbetskraf ten kommer alltså i början nästan helt från kringliggande byar. På skeppsplatsen Risön redovisas 1869 endast en familj på sex personer.
Under utlastningsperioden bereddes ett betydande antal arbetare säsongsysselsättning en längre eller kortare tid. Tyvärr finns för de tidigaste åren icke material bevarat som i detalj kan belysa dessa förhållanden.

En ny såg anläggs

Handelsbolaget Bergman, Hummel & Co var organiserat så att grosshandlare David Hummel med huvudkontor i Kalix skötte skogsaffärerna och bruksrörelsen, medan patron J.A. Bergman med huvudkontor på Skeppsbron i Stockholm hade hand om utlandsaffärerna.
Den senares fader, grosshandlaren Johan Bergman-Olsson hade förvärvat egendomen Valdemarsudde i Stockholm, där han lät uppföra den ännu bevarade tvåvånings träbyggnaden. Valdemarsudde tjänade som upplag för in- och utgående varor.
Redan när "lillsågen" just hade tagits i bruk var firmaledningen på det klara med att kapaciteten var otillräcklig. Från 1869 kan man i korrespondensen mellan David Hummel och J.A. Bergman utläsa att båda var övertygade om att kapaciteten måste ökas. I brevväxlingen, där beklagligtvis en del brev saknas, diskuterar man så småningom fram utformningen av en ny såganläggning, som kommer till utförande 1870.
Bolagets ledning hade bestämt sig för en femramig ångsåg bredvid den första sågen. I ett brev den 24 december 1870 till J.A. Bergman säger David Hummel bland annat:

> *"Femte ramen är snart i ordning och skall jag snart uppgiva vad ungefärligen kan påräknas av dubbelplank"*

Bakom de enkla data om sågens färdigställande ligger en myckat utförlig diskussion mellan de båda huvuddelägarna i handelsbolaget Bergman, Hummel & Co. Svårigheterna var stora på grund av avståndet mellan Kalix och Stockholm och den icke alltid särskilt snabba postgången. I brev den 24/12 1869 till J.A. Bergman säger David Hummel bland annat:

> *"Ditt wälkomna af 10 dennes ingått sedan mitt sista äfvensom telegram rörande sågbyggnaden, hvilket blifvit besvaradt".*

Det skulle innebära att postgången mellan Stockholm och Kalix tog i det narmaste 14 dagar, något som gjorde diskussionerna om aktuella ting besvärliga. Exempel finns på att brev gick fram på åtta

dagar.
Bergman har hävdat att den nya sågen icke bör ges för små dimensioner och på detta svarar David Hummel följande :

> *"Wid närmare eftersinnande fann, jag ditt projekt riktigt, enär kostnaden i afseende å drifkraft, maskineri ooh byggnad ej kan blifva särdeles stor, ooh om äfven icke alla ramarne kunna matas, är dock bättre att hafva en för mycket än en for litet. Widare är alltid timmergallringen lättare ju flera ramar man har, ooh kan tillverkningen forceras för en tid då materiel finnes förra delen af året - Sådant låter sig göra wid ett sådant ställe som Karlsborg, der man ej behöfver, hvad sågpersonalen beträffar, hafva hvad man kallar "fast" folk, såsom förhållandet vanligen är vid de äldre werken, wärst är med sågställare och maskinmäster hvilka icke kunna engageras till och från".*

> *"Med fyra ramar bör allt falla sig mera systematiskt efter hvart annat, jag tyckte ej om å förra planritningen att det dubbla cirkelsågbordet var placeradt åt ena sidan, hvarigenom plankorne från tredje ramen åt andra sidan måst transporteras öfver dem som falla från mittramen - otvifvelaktigt äro 2:ne enkla cirkelbord bättre än 1 dubbelt och kan då tlllverkningen utskjutas åt ömse sidor på railvagnarne och ej gå i korg öfver varandra - ett enkelt cirkelbord men med dubbla trissor och walsmatning bör väl vara nog för 2:ne enkla ramar.*
> *På länge kan inte användning af bakarna ifrågakomma, enär wi behöfva dem och spink som ej åtgår till bränsle att utwidga Carlsborgsholmen med förberedande af större utrymme, men det kan vara nyttigt att såghuset tilltages så på längden att stafsågar eller hyvelmaskin kan med tiden anbringas, om så önskas.*
> *Bolinders måste nu göra sig riktigt för och prestera något utmärkt i alla afseenden samt skyndsamt sända ritningar, såwäl planritning för grundmurarnas anläggande som ritning till såghuset, sådant detta bör wara - om de sjelfva icke bruka uppgöra de sistnämnda, så kunna de dock förskaffa sådan från en af de många sågar der nere, som hafva ändamålsenligt byggda hus af den storlek, som nu fordras.*
> *Af wigt att de komma snart."*

Intressant i sammanhanget är den roll som bakar och spink spelade för att "utvidga Carlsborgsholmen". Då avfall i dessa former vid denna tid var mycket stort gick en utbyggnad av sågholmens areal relativt snabbt, samtidigt som man klarade nödiga kajanläggningar på detta sätt. Hummel synes ha den uppfattningen, att han kunde dimensionera såghuset för en senare inmontering av stavsågar och hyvelmaskin, fastän man under de närmaste åren behövde avfall för det viktigare ändamålet att bygga ut holmen.
Brevet bestyrker också vad som tidigare antytts, att arbetskraftsbehovet mindre tlllgodosågs genom "fast" folk och där man alltså kunde ha en viss flexibilitet i arbetets omfattning.
Ett annat problem som nära hör samman med såganläggningen vid kusten diskuterades i brevet, nämligen, lösflottningen av timmer, där Hummel uttrycker sig på fbljande sätt:

> *"Att flotta löst timmer hit ned är som du väl känner till förne oförsökt, men i enlighet med*

mina derom yttrade åsigter bör första flottningen på wåren innan laxfiskene utslås icke möta allt för stora swårigheter endast sådan förening icke kommer att utfärdas här som i Torneå elf att intet timmer får flotta annorlunda än i flottar, ty då skulle inga småbjörkar i längden räcka till det stora antal widjor, som erfordras."

David Hummel är i detta brev, som ofta då utbyggnadsplaner diskuteras, irriterad på Bolinders som han tycker arbetar för långsamt med planförslag och icke alltid har planerna särskilt väl genomtänkta.

Den 2 januari 1870 återkommer Hummel till problemet omkring den nya sågen:

"Att hafva 3:ne genomskärnings- och en fyrskärningsram är visserligen bra, men fyrskärningsramen måste vara sådan att i denna finnes 2:ne blad för fyrskärning och en knippa för genomskärning tillika såsom på de gamla sågarne så att 2:ne stockar gå igenom på en gång, nemligen; att den ena stocken skäres på kanterne och den andra genomskäres, ty annars skulle man icke hafva stor nytta af densamma.

För dubbelplanksågning, synnerligast de som aro gröfre än 6/9 tums är en sådan fyrskärningsram bäst. Cirkelsågarna måste vara sådana att alla dimensionerna kunna kantas från ribbor till och med åtminstone 11 tum, den vi hafva å lilla sågen kan ej skära bredare än 10 tum.

Antalet ramar är ännu icke definitivt bestämt. Frågan om s.k. dubbelram står fortfarande öppen.
Den 5 april 1870 refererar Hummel i telegram till sin kompanjon på förslag om insättande av en femte sågram.

"Om meningen tillsätta femte, visserligen nyttiga kantramen, måste denna placeras stäfsågsplatsen, mellan cirkelsågarna framför öfrige ramarne; annan plats genom tillbyggnad beredas stäfsågarne. Huset redan tillsatt, bredden kan ej ändras, men längden, om möjligt. De fyra enkelramarne, äfvensom cirkelsågarna, ändamålsenligt placerade, böra ej förändras. Utlovade detaljritningen efteläntad".

Diskusionen fortsätter telegrafisk, ty tidsnöd råder nu och David Hummel är ytterst orolig. Frågan om hyvleri tas upp och Hummel har den uppfattningen, att kvaliteten på de trävaror bolaget har tillgång till knappast, lämpar sig för hyvling utan bör försäljas endast sågade. Han anser därför, att frågan om hyvelmaskin kan ställas på framtiden och särskild byggnad uppföras för den om det blir nödvändigt. Han kritiserar förslagen om maskinplaceringar, något som J.A. Bergman tar illa upp och uppfattar som en personlig kritik. Detta ger Bergman uttryck åt i ett brev den 8 april som når Kalix så snart som den 17 april. Hummel förklarar att han inte haft för avsikt att förnärma sin kompanjon men

"-med kännedom och erfarenhet om Bolinders så att säga otillförlitlighet i att i tid allvarligt behandla en så viktig sak ansåg jag mig böra påpeka alla olägenheter som genom nya förändringar uppstå".

Förändringarna begränsas enligt Hummel av att:

"hela sågbyggnaden ligger färdig "tillhuggen" å Karlsborg enligt anländ ritning. Men om huset skall blifva 50% bredare i händelse de 2:ne twillingramarne skola placeras i bredd med de öfriga så får åtskilligt kasseras, på längden deremot kan byggnaden ökas, men för hvarje aln, som byggnaden länges, minskas utrymmet för tillverkningen, som måste wara åtminatone 73 alnar från sågen för assurenoens skull. Grunden är ej lagd eller börjat läggas på annat sätt, än att hela nedre sidan af sågen, som för att inkräckta mindre rum af holmen,

placeras i wattenbryn har fått grund af en massa bullersten, till en bred solid mur, lagd å okälad botten sedan isen bortsprötats, på hvilken mur sjelfva grunden för sågen lägges af kilad vacker sten. Wårsolen har redan werkat så, att om en vecka finnes inget hinder för den werkliga såggrundens läggande å Carlsborg, hvarest jordmånen är sand, blandad med sten, och således fort kälfri. Någon grund för machineriet kommer dock ej att läggas före machinuppsättarns ankomst, men en god sak att hafva hela sågbyggnaden föröfrigt färdig då machineriet anländer.

Af wigt är således, att efter dettas ingång per telegraf erhålla underrättelse om de förändringar som skola göras, hvarefter uppehålles tills detaljerna hinna postledes, med hvad som ej med säkerhet kan utföras ".

I oktober 1870 är sågen igång, men bekymren kvarstår. Den 24 November skriver Hummel:

"Enligt underrättelser från Carlsborg dit jag skall gå imorgon, elfven är nu icke trafikabel, gå ramarne bra men cirkelsågarna ohjelpligt. Svenson kan icke få dem att gå en planka rätt, och tror att valsarne måste borttagas Wennerströms cirkelsåg lärer icke heller kunnat begagnas. Svenson har fått inrätta cirkelsågarna helt och hållet sjelf, jag förbjöd Backman ate intervenera det ringaste. Jag skall vidare härom telegrafera."

Cirkelsågarna fungerar inte och dessa besvär kvarstår länge. I telegram den 3 November till J.A.. Bergman verkar David Hummel närmast förtvivlad:

"Tillfråga Bolinders hvad göra, då cirkelsågarne omöjligen rättskära. sågpersonal uppehålls halftref jardedels dygns sysslolöshet genom cirkelsågbråket, knappast en planka blir fullt kanträtt, måste eftersända Henricsson Tärendö som förr gjort möjligt andras omöjligheter. Emellertid stor daglig förlust".

Den 9/5* 1870 uttrycker David Hummel stor tillfredsställelse med den nya sågens kapacitet:

"Ångsågen går, då intet hinder uppstår ledigt sina 500 stokkar på halfdygnet eller 1000 i dygnet, under sommaren hoppas jag något mer. "

Denna uppgift väcker uppmärksamhet hos Bolinders som är förvånad över resultatet, vilket föranleder David Hummel att förklara det på följande sätt:

"Bolinders äro vanda vid det grova timret i Nedra Botten (därmed avses södra Norrland) och 800 stockar där torde motsvara 1000 här, säkert är att här uppskäres sistnämnda antalet på dygnet av vårt timmer så som det faller sig, -olika längder.

Den 30 December kommer en intressant notis i brev från David Hummel till J.A.,. Bergman, där det bland annat heter <u>"Karlsborgs ångsåg.</u> Enär allt numera har så widt möjligt försvenskas, så torde vara lättast att skriva med K."

När 1871 går in synes initialsvårigheterna för den nya sågen vara övervunna och den 24 Mars kan Hummel i ett telegram meddela sin kompanjon bland annat:

"Karlsborgssågarne arbetar förträffligt, 600 halfdygnet".

Den 9 April kan Hummel sammanfatta kostnader och värde för Karlsborgs ångsågar:

"Det bör wisserligen intressera dig erfara hvad dessa wid 1870 års slut representera för ett wärde. Nya ångsågen kostar i ett för allt circa 73.000 R, hvilket.nedsattes till 70.000, den lilla står uti 15.000 R och Låsholmsbolaget eller allt öfrigt å Karlsborg likaledes 15000 R, således ett sammanlagdt wärde af 100.000 riksdaler, hvllket ej bör kunna anses såsom dyrt."

Frans-Tyska krigets inverkan på Bergman, Hummel & Co:s finanser.

Mitt under det hektiska planeringsarbetet för den nya sågen och uppförandet av densamma utsattes bolagsledningen för mycket allvarliga bekymmer. Dessa förorsakas av det politiska läget i Europa. Firman hade omfattande affärer med Frankrike och hade där också betydande tillgodohavanden. När den politiska krisen seglar upp mellan Frankrike och Tyskland röjer sig bekymren ganska snart. J.A. Bergman har under februari 1870 rest till Paris och i samband därmed också ordnat för David Hummels döttrar, som skulle göra en resa bland annat till Schweiz, Frankrike och England. Den 23 februari skriver David Hummel till J.A. Bergman i Paris ooh uttalar sin glädje över att: *"-isen var bruten i Bordeaux, genom försäljning till Ducas"* och han hoppas att detta skall vara upptakten till nya vinstgivande affärer. Men läget i Frankrike oroar honom:

> *"Jag fruktar mycket att de oroligheter som varit å bane i Paris verkar störande på affärerna, ehuru klockan är 7 onsdagsafton har ännu icke södra posten till följe av snöyra anländt, denna kommer väl att bringa något nytt ljus i saken".*

Bergmans affärsresa i Frankrike synes vad resultatet beträffar överträffa förväntningarna och i brev den 7 mars talar David Hummel om underrättelserna genom brev och telegram om ständigt nya försäljningar, vilket föranleder honom att prisa sin kompanjons förmåga som *"torde af få upphinnas, än mindre överträffas".*

Utsikterna synes alltså vara så gynnsamma som möjligt och när Bergman åter är i Stockholm i början av april är ännu icke någon storpolitisk oro aktuell. Nya ting skall dock snart hända. Det är något av panikstämning över telegrammet den l6 juli 1870 då Hummel befinner sig i Luleå och Bergman är på besök i Kalix. "

> *Emil telegraferat Palmren* ***"Frankrike förklarat Preussen krig"*** *fasansfull underrättelse. Behöfde nödigt träffa Generaldirectör Ros på måndag, men telegrafera skyndsamhetssvar om Thor hemresa morgonbittida. Rådgör Alida om icke flickorna böra beordras hemresa öfver England, ångbåt London eller Hull Göteborg .*

Farhågorna ökar i december 1870 då det börjar stå klart att tyskarna har ett övertag över fransmännen, och David Hummel uttrycker fruktan för framtiden i en passus i ett brev den 9 december.

> *"Ditt dagstelegram ingår nu, tyvärr ej lofvande. Det var ena förskräckliga preussare. Ryssland halar nu något till dess Preussarne få bortgjordt Frankrike, sedan torde de såta vännerne icke mycket bry sig om Englands och Österrikes protester."*

När de tyska preliminära fredsvillkoren publiceras ökar David Hummels ängslan, vilket uttryckes i ett telegram den 2 februari 1871.

> *"Politiskt telegram av hemskaste beskaffenhet rörande Preussarnas fordringar ingått. Delgif åsigterne huruvida under sådana förhållanden möjlighet gifves för export under sommaren".*

Det är självklart att med betydande fordringar infrusna i Frankrike på grund av kriget betänkligheter måste framkomma beträffande fortsatt export. Hur världspolitiken och de företagsekonomiska resonemangen blandas med varandra på ett ibland något naivt sätt röjer sig i telegram av den 1 mars.

> "*Äntligen har telegrafen förkunnat fredsslutet och fredsvlllkoren, de senare vore i sanning hårda, men likväl nödvändiga för Frankrike att nu antaga. Förmodligen kommer väl en*

wedergällningens dag för wåldskräktarne. Som nu wåra wexlar äro i behåll och något widare moratorium wäl icke ifrågakommer, så skola vi väl hoppas på ett slut på den oro, som så länge förevarit. Mallet freres, måtte wäl aldrig återsända wexlarne på oss i händelse de ännu icke fått valuta för våra till dem Insända betäckningsvexlar? Af den summa som de kunnat förskjuta Paris synes, som de Icke hade behof af att wara för stränga".

Riktigt så lätt som David Hummel här hoppas gick inte avvecklingen av de franska tlllgodohavandena och Pariskomnunen ökar ytterligare farorna och i ett telegram av den 24 mars innehåller följande passus:

"parisnotiserna förfärliga, delgiv ingående underrättelser."

Samma dag går ett handskrivet brev till J.A. Bergman:

"De förfärliga underrättelser som i dag ingått om ställningen i Paris, företager nästan förmågan att skrifva. Den sista willan synes nu blifva värre än den första. En ursinnig pöbelhop anförd af skurkar, är det farligaste af allt här i werlden.

Dessa förskräckliga tilldragelser måste wäl wara en följd utaf att religionens band saknas hos hufvuddelen af den franska befolkningen, äfvensom upplysningen bland den lägre klassen måste wara på en ytterst låg ståndpunkt, då sådane excesser kunna begås.

Wåra aktier i Frankrike som började stå på så god fot hafva nu åter fallit betydligt. Men skall Icke hela landets krafter sättas i rörelse för att hämnas på dessa röfvares wåldsbragder".

Det är uppenbarligen lätt att från en utsiktspost nära polcirkeln och med ganska bristfälliga historiska perspektiv ge en ensidig bedömning av vad som försiggår i ett svårt plågat kontinentalt land. Det förefaller som om man skulle dra lite för vittgående slutsatser när de egna aktiernas ställning i Frankrike förbindes med föreställningen om en frigörelse från *"religionens band."*

Under våren fortsätter förhållandena i Frankrike att vålla bekymmer och Hummel antyder i ett brev den 9 april 1871 att de infrusna fordringarna är betydande. Bergmans svar på Hummels brev är icke bevarat, varför en exakt summa ej kan angivas. David Hummel skriver:

-"*Detta namn kan icke nu nämnas eller skrifvas utan en wemodig känsla, telegrammet igår war af beskaffenhet att förtaga alla förhoppningar om landets och den galliska racens bestånd. Huru mycket utgör nu wår werkliga fordran i Frankrike, särskildt hvad Mallet freres ej fått in, samt dessutom wexlar, som af Ekengren eller Olrog & Berner Innehafvas, hvilka ej infriats. Man får nu bereda sig på det värsta och möta faran med lugn".*

Samtidigt arbetar man febrilt på att vinna nya marknader och tycks också lyckas med detta. Mitt i pessimismen finner bolagsledningen anledning att se ljusare på läget, med hänsyn till försäljningar utom Frankrike.

"*De båda försäljningarne igår stärkte modet, ty det finnes redan nu sålt mellan 10 och 11.000 standard utom Frankrlke. Wisserligen är derpå indraget rätt betydligt, men öfverskottet skall väl ändock betäcka de mest, presenta skulderne."*

Firman synes således ha kunnat avveckla sina franska affärer och i stor utsträckning finna nya kanaler i Frankrike efter fredsslutet, samtidigt som man ökat sin försäljning utanför Frankrike bland annat till England och Belgien. Driften vid Karlsborg har synbarligen icke påverkats nämnvärt av den ekonomiska krisen utan fortgått programenligt, men krisen på världsmarknaden hade grundligt skakat företaget och givit en viss klarhet i behovet av nytt kapital och en fastare organisering av rörelsen.

Nya händelser inträffar under de första åren på 1870-talet, som ytterligare understryker det ökade kapitalbehovet. Bland dessa kan nämnas engagemangen i Jämtösunds sågverk och Båtskärsnäs utbyggnad där Bergbom, Svanberg & Co i initialskedet var helt beroende av Bergman, Hummel & Co, då den nya firmans ledare själva icke förfogade över nämnvärt kapital. I korrespondensen förekommer Båtskärsnäs allt oftare och ett ledmotiv i Bergman, Hummel & Co:s handlingar visavi Båtskärsnäs synes ha varit att begränsa rörelsens omfattning, så att man till och med föreslår att endast en ram skulle uppsättas. Två motiv synes har ha varit avgörande, nämligen rädslan för konkurrens och medvetandet om de nya krav på kapital som en ny industri måste ställa. Då en utredning av detta Icke faller inom ramen för denna framställning har förhållandena här endast antytts, men korrespondensen ger klart besked om att Bergman, Hummel & Co genom den tredje huvuddelägaren Johan Sällström höll ett fast grepp över utvecklingen i Båtskärsnäs under uppbyggnadsåren.

Kapitalbrist och hårdnande konkurrens .

Aktiebolagsbildningen

Under de närmaste åren efter den nya sågens tillkomst dominerar korrespondensen i mycket hög grad av bekymren för det krav på friskt kapital som de stora investeringarna ställde samtidigt som de omfattande affärerna krävde ökat rörelsekapital. Vid sidan av dessa bekymmer verkar en del konflikter mellan delägarna vid denna tidpunkt ganska triviala. De kom nämligen att i privata affärer ibland korsa varandras väg.

När firman Bergman, Hummel & Co bildades 1863 ingick visserligen i överenskommelsen att delägarna icke skulle driva egna affärer vid sidan av firmans, men denna överenskommelse tog man icke så högtidligt på utan där förekommer rent privata affärer vid sidan av de gemensamma reguljära.

Ett par brev från 1872 belyser detta på ett intressant sätt I. Den 6 januari skriver David Hummel i ett brev till förvaltaren A.Törnkvist i Björkfors:

> *"Det war i sanning öfverraskande att få. erfara det Herr Bergman gifvit ordres till inköp av Moå kronohemman och detta af 2:ne skäl nemligen Så länge firman äro disponenter för Björkfors böra inga hemliga ordres gifvas, och derjemte saknar herr Bergman icke kännedom om, att Moån är den enda enskilda egendom, som Sällström och jag, med undantag af några arrenderade lägenheter från Prestbordet, lagt oss till, och detta efter 25årigt wistande i orten å min sida".*
>
> ***Detta hvad Herr Bergman beträffar.***
>
> *Widkommande Eder egen ståndpunkt i ärendet, så, för den händelse Herr Bergman, hvilket Jag högeligen betviflar, skulle ha gifvit Eder ordres att hålla dessa hemmansaffärer hemliga for oss, kan icke den ringaste felaktighet tillskrifvas Eder, men i motsatt fall, så alldenstund i wäl egde kännedom om att Sällström och jag jemte öfrige delegare i Moån gerna wille köpa den återstående delen, hvilken för oss, till följe af omständigheterne, hade långt mera wärde af att ega denna del än för någon enskild egare, borden i hafva underrättat oss om de ordres Herr Bergman i afseende å denna hemmansdel gifvit. Jag är nemligen fullt övertygad om, att derest wi fått ringaste kännedom om att Herr Bergman nödvändigt wille*

köpa Moån, någon sorts överenskommelse kunde ha åstadkommits, och icke som nu skett en onödig täflan uppstått."

Hummel anger att affären för hans del var så nära uppgjord att det endast fordrades fruns medgivande, men nu hade kraven stegrats och säljaren hade vid ett sammanträffande mumlat:

"-Nej, det är inte så bråttom"

David Hummel fortsätter:

"Då nu eder mellankomst helt och hållet orsakat ett sådant öfversitteri hos pojken så frågas billigt om icke skäl förefinnes till missnöje. Ännu en gång säger jag, att det aldrig kunde falla mig in det Herr Bergman, som har så mycken enskild jordegendom, brydde sig om att speculera på den lilla återstående delen af Moån, utan ansåg jag mig fullt förvissad om att det war Eder egen spekulation, hvartill och poikens ord gåfvo full anledning."

"Gerna må mina skrifvelser nedsändas till Stockholm med villkor att <u>båda</u> sändas. Ifall eder hotelse härom skulle utgöra ett skrämskott, så är det alldeles malplacerat".

Tre dagar senare den 10 Januari skriver Hummel till sin kompanjon 1 Stockholm.

<u>Moån</u>

Af wänskap beder jag dig icke täfla om detta lilla ställe, ty först och främst kan det wäcka mycken ovilja hos öfrige delegare, och då Sällström och jag ej hafva lagt oss till någon annan enskildt jordegendom med eganderätt, torde du ej bry dig om att se på denna småsak, för enskild egare, som skall ligga och odla, har stället heller icke det wärde som för oss.

Under åren efter 1870 kommer allt oftare penningbekymren fram i korrespondensen. I januari 1871 redogör David Hunmel i en skrivelse för bekymmer som har uppstått när det gäller likviditeten, samtidigt som bönderna på nytt slår sig på handsågning, där särskilt det långa virket går förlorat för bolaget,vilket nödvändigt ökar *"trångmålen i penningväg"*.

Han säger bland annat:

"Det uppstår dock så många behofver på det nya året för likviderandet av utskylder och stubbbören, för auktionsinrop efter alla elfvar förra våren, att kreditivfonderna snart stryker"..... ....

"Wi böra emellertid icke tappa modet vid egentliga första motgång utan med största möjliga lugn söka ordna allt efter omständigheterna på bästa möjliga sätt".

Besvärligare är att den ibland långa tiden mellan verkställda inköp av råvaror och influtna likvider för försålda varor trycker hårt på kapitalbehovet och den 24 maj l871 säger David Hummel bland annat:

"givetvis äro utgifterna nu mindre sedan alla krono-, kommunalutskylder och stubbören äro likviderade, men för samtliga förlagen fordras dock prima tillskott för flottningen, sågverksdriften etc, varjämte timmerleverantörer hafva att fordra. Att varor komma i proportion är säkert, men under tiden ligga allt för stora kapitaler borta".

Mot slutet av 1872 görs febrila ansträngningar hos olika penninginstitut att belåna inteckningar och andra säkerhetshandlingar och svårigheterna att klara likviditeten synas bli större och större. I februari 1872 hade J.A. Bergman i ett brev till David Hummel tagit upp frågan om bildandet av Aktiebolaget och i samband därmed frågan om en sanering av ekonomin genom en nedskrivning

av de verken åsatta värdet. David Hummel påpekar i brev den l4 januari 1872 att:

"de goda försäljningarna mer och mer besannar åsikten att verken kunde nedsättas till det yttersta, emellertid finns å andra sidan skäl för saken, vi lämna detta ämne till dess bokslutet är färdigt".

Den 26/9 1875 har diskussioner och förberedelser förts så långt att aktiebolagsbildningen kan genomföras. Ledningen för Bergman, Hummel & Co hade en stark känsla av att man måste servera nyheten i en form som icke skulle väcka misstankar om att företaget var ekonomiskt svagt, samtidigt som man skulle få den bästa möjliga anslutning och ett acceptabelt tillflöde av nytt kapital.
Det blev J.A. Bergmans uppgift att ge bolagsidén den presentation, som skulle fånga in det största möjliga intresset, och vid den konstituerande stämman presenterar J. A. Bergman det hela i följande vändningar, som är intagna som 2 § i protokollet för sammanträdet.

"Föredrogs ett skriftligt erbjudande från Herrar D. Hummel, Joh.Aug. Bergman och Joh.Sällström till begränsad teckning av aktiebolag med benämningen Aktiebolaget Bergman Hummel & Comp. och utvecklades av ordföranden /Joh.Aug. Bergman/ anledningarne hvarför man beslutat att ställa den del av firmans affärer, som omfattade Kalix floddal på aktier på det sätt som skedde, och framgick däraf att, oafsett de rent kommerciella eller familiera skälen, man velat härigenom gifva ett uttryck av erkännsamhet åt Herrar medarbetare och biträden vid kontoren åt Herrar förvaltare av egendomarne samt av aktning åt några af vännerna i orten.
Äfvenledes framhölls inbjudarnas afsikt, att sedermera afstå någon mindre del aktier till de mest framstående bland allmogen i orten, som hittills varit firman Bergman, Hummel & Comp:s leverantbrer.
Aktiekapitalet 2.000.000:- riksdaler var fördelat på 2.000 aktier á 1.000 riksdaler riksmynt. Interimsstyrelse blev, David Hummel, J.A. Bergman och Joh. Sällström".

Vid inrättandet av det nya bolaget lades den del av firmans affärer som omfattade sågverken och skogsegendomarna i Kalix floddal under aktiebolaget. Den gamla firman Bergman, Hummel & Co behölls för utlandsaffärerna och en del andra engagemang och även efter aktiebolagsbildningen synes privata affärer ha bedrivits av huvudaktieägarna.

Konkurrensen hårdnar

Andra pådrivande krafter för bildandet av aktiebolag och en konsolidering av rörelsen i Kalixbygden var tillkomsten av ett konkurrensföretag vid denna tidpunkt. Vissa intressen hade varit ute för att sondera möjligheterna att 1 Kalixbygden upprätta ett nytt sågverksbolag. Ryktena om denna hade nått Bergman, Hummel & Co:s ledning och åstadkommit viss oro där, vilket återspeglar sig bland annat i korrespondensen mellan de två huvuddelägarna, liksom också i åtgärder, som i synnerhet av David Hummel vidtogs för att hindra det nya företagets etablering.
17 Januari 1873 omnämnes en Sundsvallsbo, som varit ute för att göra skogsinköp. Hummel omnämner det på följande sätt:

Idag har Sundsvallsbon warit här, hvilken reste uppför elfven i somras, samt skall enligt hvad han yttrat till Andersson resa uppför elfven härstädes för att göra skogsköp, när han kommer tillbaka från Haparanda. Efter hvad han yttrat wore ett stort bolag bildat för

ångsågsanläggning herstädes. Penningar hade han ... visat sig hafva tillräckligt. Han hade från kappsäcken upptagit flera 10.000 R. Enligt hvad Hernberg nämnde, som äfven anländt i dag från Skellefteå skulle werkligt bolag wara bildat för skogsuppköp, hvilket bolag skulle äfven underhållit sig med skogsstyrelsen för inköp på flere års tid af kronoskogarne härstädes. Hvad som härav är sannt wet man förstås icke, men ingen säkerhet har man dock. Hernberg sade äfven att Landshöfdingen hade funderat mycket på huru de skulle få någon som skulle uppträda här för att få någon konkurrens med oss. Äfven han hade wetat af detta bolag, hvarom ofvan är nämndt. Widare härom då männen kommer tillbaka.

När det gäller skogarna vidtar man åtgärder för uppköp och arrendering av avverkningsrätt i en utsträckning som man icke tidigare varit med om.

Den 22 januari återkommer David Hummel till ryktena om vad som försiggår i älvdalen i anslutning till bildandet av ett nytt företag.

"Beträffande den trävarumenniska som uppdykade här så plötsligt, wet man förstås ingenting bestämdt om hans förlagsman, men efter hvad han yttrat skulle det wara ett Engelskt hus, hvars ombud medföljde honom hit, men fortsatte resan till Finland för widare affärer. Hernberg tror dock, med hvad anledning wet jag icke, att de dels utgöras af Stockholmare och dels Sundsvallsboer, och man kan nästan sluta till af hans yttrande att Direktör Roos och flera af (samma) skogstjänstemännen, på ett eller annat sätt skulle wara intresserade i detta företags framgång. Skulle Roos och Landshöfdingen werkligen gerna, hvilket är högst troligt, se att härstädes uppträdde nya spekulanter, så kan man tänka sig att dessa lätt kunde drilla igenom köp med flera års afverkningsrätt hvarigenom wi skulle ingenting få från kronoskogarne på många år".

Det har tidigare framskymtat att landshövdingen var skeptisk på det allenavälde som Bergman, Hummel & Co hade i Kalix älvdal, vilket bland annat tagit sig uttryck i signalerade inspektioner beträffande skötseln av skogarna,

David Hummel föreslår att man, "*i Korpilombolo och därikring liggande byaskogar skulle köpa all avverkningsrätt på hvad deras skiften med skogens framtida bestånd kunde tåla"*. Detta skulle vara en bra affär, men krävde mycket kapital, och han slutar med att understryka vikten av att frågan om aktiebolag tas upp och att affärerna i Kalixdalen ordnas på ett ändamålsenligt och för framtiden betryggande sätt.

Bolaget utarbetar redan i februari 1873 ett koncept till skogsskifteskÃ¶p där bara hemmansnummer och priset kan ifyllas. Samtidigt uppdrar man åt ombuden i olika delar av Kalixdalen, bland annat J.A. Rönnbäck i Kamlunge att inköpa skogsskiften och arrendera avverkningsrätt, där så kan ske.

Senare delen av februari 1873 konstaterar Johan Sällström att rätt omfattande inköp av skogar och avverkningsrätter gjorts av konkurrenterna och att plats för den nya sågen och ett par insamlingsställen uppför älven redan utsatts. Samtidigt hade en del av Bergman-Hummels egna ombud haft svårigheter att, som det heter, "skaffa underskrifter". Förvaltare Krok i Gyljen får ett delikat uppdrag den 19 februari att göra skiftesuppköp med uppmaningen "handla dock lugnt" och samtidigt får han 4000 riksdaler att använda som handpenningar vid köpeuppgörelserna. Sarmtidigt arrenderas uppför älven vikar, som kan vara lämpade för flottläggning, så att man i möjligaste mån kan hindra det nya bolaget även när det gäller möjligheterna att få ned avverkat timmer.

J.A. Rönnbäck i Kamlunge får den 1 mars nya instruktioner med förhoppningen att

bolagsledningen snart skall få *"goda underrättelser om att flera skifteskö̈p är gjorda".* Liknande instruktioner går till inspektören K.U.Grape i Yttermorjärv, som får en anvisning om att det *"passar att operera medan folket är på frimarknaden"* (i Torneå).
Bergman, Hummel & Co:s åtgärder visade sig på lång sikt vara effektiva gentemot det nya bolaget. Detta startade 1873 under namnet Kalix Nya Ångsågs aktiebolag och anlade sågbyggnad i Nyborg på västra sidan om älven mittemot Karlsborg, där hamnförhållandena var goda. I ett distribuerat prospekt förklarade sig bolaget ha tillkommit för att tillförsäkra bönderna bättre betalning för skogen. Dittills hade råvarupriserna hållit sig mycket låga. Sågtimmer betalades med 25 öre per träd på skattemark, vid strand, och på kronans skogar köptes bjälkträd för 12 öre per styck och sågtimmer för 6 a 7 öre per träd.
Bergman, Hummel & Co kunde utverka ett visst tryck på levererande firmor och det visade sig svårt att få inköpa nödigt material för den nya sågens utrustning, man fick i stor utsträckning nöja sig med inköp av begagnade maskiner, vilket självfallet var ett svårt handikapp.
Nu blir konkurrensen om råvaran knivskarp. Det nya bolaget synes ha varit svagt försett med kapital. Ett förlagslån upptogs där köpman Frans Landström i Kalix och bönder i Kalixbygden tecknade borgen. Efter en ojämn kamp måste Kalix Nya Ångsågaktiebolag träda i likvidation redan 1879.
För firman Bergman, Hummel & Co innebar det en stor triumf och för Karlsborgindustrins utveckling innebar det ökad trygghet. Bolaget förvärvade nämligen i samband med likvidationen Nyborgs sågverk, som under ett par årtionden drevs paralellt med Karlsborg.
För de bönder som iklätt sig borgensansvar för det nya bolaget artade sig utvecklingen till en tragedi. Flertalet av dem fick större förluster än de kunde bära. Åtskilliga fick frånträda sina hemman och andra underteckna skuldförbindelser, vilkas likvidering ibland varat in i tredje generationen.

Kris och konsolidering

Bergman, Hummel & Co behärskade nu på nytt träindustrin i hela Kalixdalen och detta kommer i hög grad att prägla den kommande utvecklingen.
Ekonomin för bolaget hade hårt ansträngts i kampen med Kalix Nya Ångsågsaktiebolag, och när samtidigt mot 1870-tlets slut en konjunkturavmattning inträder råkade man i svårigheter som krävde exceptionella åtgärder. Som bakgrund till dessa åtgärder bör måhända angivas aktiernas fördelning för AB Bergman, Hummel & Co år 1875, då aktielistan upptar följande vid bolagsstämman närvarande aktieägare:

Herr.	Joh.Sällström	225	Aktier
-"-	G.Emil Bröms	20	-"-
-"-	G.Horney	3	-"-
-"-	A.Bäckström	50	-"-
-"-	Carl Em. Grunden	70	-"-
-"-	Ad.Törnqvist	15	-"-
-"-	Otto Bergmark	20	-"-

-"-	C. J.Sandberg	1	-"-
-"-	J.O.Kivijärvi	10	-"-
-"-	J.B.Wälimaa	10	-"-
-"-	Is. Planting	10	-"-
-"-	P.Adamson Peckari	2	-"-
-"-	C.J.Boman	4	-"-
-"-	Jakob Nyström	1	-"-
-"-	P.O. Bergström	2	-"-
-"-	H.Hansson	1	-"-
-"-	N.O Svanberg	10	-"-
-"-	O.H. Ström	50	-"-
-"-	Alb. Holmgren	10	-"-
-"-	Aug. Homgren	5	-"-
-"-	K.U.Grape	15	-"-
-"-	J. Lassinanti	10	-"-
-"-	Ax. Brattberg	10	-"-
-"-	C.O. Sjödin	5	-"-
-"-	J.Aug. Bergman	900	-"-
-"-	D.Hummel	900	-"-
-"-	C. J. Åkerström	20	-"-
-"-	G. Andersson	30	-"-
-"-	C. Em. Bergman gm J.A. Bergman enl. fullmakt	10	-"-
-"-	Maskin. Fr. Stråle	2	-"-
-"-	P.A. Carlsson	1	-"-
Hemmanseg.	N.G. Sellberg	1	-"-
-"-	C.O. Sandberg	1	-"-
-"-	L.A. Groth	1	-"-
-"-	L.O.Lundbäck	1	-"-
-"-	Eric Hedlund	2	-"-
-"-	Olof Åkerström	1	-"-
-"-	Anders Stråle	2	-"-
-"-	N.Ericsson	2	-"-
-"-	L.O.Hedlund	2	-"-
-"-	Alex Sundström	2	-"-
-"-	N.B.Nilsson	1	-"-
-"-	J. Martin	1	-"-
-"-	J.P.Nilsson	2	-"-
-"-	P.A. Persson	1	-"-
-"-	L.A. Sandberg	1	-"-
-"-	P.Ol.Nilsson	1	-"-
-"-	C.Fr.Andersson	1	-"-

-"-	J.Aug.Rönnbäck	2	-"-
-"-	J.Rönnqvist	5	-"-
-"-	J.P.Larsson	2	-"-
-"-	N.O.Englund	2	-"-
-"-	A. Nilsson Enbom gm. J.B. Nilsson	1	-"-
-"-	Joh. B. Nilsson gm. d:o	1	-"-
-"-	N. O. Rönnbäck gm. J Rönnbäck	1	-"-
	Summa vid stämmans representerade	2459	-"-

Som framgår av fördelningen hade J.A. Bergman och David Hummel vardera 900 aktier. J. Sällström 225, Karl Emil Grundén 70, A. Bäckström 50, liksom också O.A. Sällström medan övriga aktieägare representerade ett antal mellan 0 och 1.

l881 års ordinarie bolagsstämma hade att ta ställning till en styrelseberättelse som är styckevis ganska mörk. Under vintern 1879 hade man sett sig tvungen försälja aktiebolagets avverkningar till det då onaturligt under avverkningskostnaderna nedtryckta priserna, här kan inom parentes påpekas att 1879 var Sundsvall strejkens år, då sågverksbolagen i Sundsvallområdet sökt att möta de vikande konjunkturerna med den åtgärden att genomsnittligt sänka timlönerna med 25 öre, varav en omfattande konflikt blev följden. Vid slutet av 1879 hade emellertid en höjning inträtt och försäljningarna ökat till rimligare priser.

Rörelsen hade gett en vinst på 99.679,87 kr varav föreslås 3% utdelning till aktieägarna och reservering av 24.679,87 kr för framtida disposition. Här omnämnes inköpet av Nyborgs ångsåg.

> *"Ehuru icke hörande till 1879 års verksamhet, anser sig styrelsen icke böra underlåta att nämna det senast gjorda inköpet af Nyborgs ångsåg".*
>
> *"Åtskilliga omständigheter onödiga här utveckla, föranledde styrelsen att göra denna affär; sedan de förnämligare bland aktieegarne förklarat sig ingenting hafva att deremot invända.*
> *Härigenora har aktiebolaget visserligen tlllskyndats ny skuldsättning, men som likviden till sin väsendtliga del utgår genom årliga amorteringar, bör inköpet af denna egendom icke blifva alltför betungande.*
> *Styrelsen har äfven ansett sig böra sätta sågen i skick och använda den, dock endast för dagsågning för att söka uppbringa qvantiteten af för året skeppningsbar vara under en för realisering gynnsam tidpunkt."*

l88l rapporteras gynnsammare förhållanden trots en ökning av skuldbeloppet, som lagren vid Nyborg utgjorde, och resultatet av årets operationer var en behållning på 510.191,88 kr. Utdelningen blev 6%, kraftiga avskrivningar sker på timmerlager och Nyborgs ångsåg.
Styrelsens slutord är värda att observeras.

> *"Genom antagande af detta Styrelsens förslag, skall bolaget ytterligare, befästa sin ställning, i och med egandet af ett godt. och billigt timmerlager, som bör visa vinst under hvar je konjunkturens skiftning och dertill genom att ega i reserv ett icke oansenllgt belopp till betryggande af framtida vinstutdelningar."*

Konflikter inom ledningen och med leverantörer

Vid denna tid hade andra bekymmer börjat göra sig gällande. De viktigast var att en schism uppstått mellan de båda huvuddelagarna i Bergman, Hummel & Co. En mycket omfattande korrespondens berörande dessa saker är bevarad, men skall icke här i detalj redo visas, eftersom förhållandena endast delvis berör utvecklingen i Karlsborg.

Motsättningarna kan väl delvis tillskrivas en rätt påtaglig skillnad i temperament och synsätt mellan de båda kontrahenterna, men också en del principiella motsättningar, som berör själva uppläggningen av den norrbottniska trävarurörelsen. För J.A. Bergman tycks det rätt tidigt ha stått klart, att förläggningen av industrierna vid kusten var f ramtidens melodi, medan David Hummal var angelägen om att behålla forssågarna även sedan ångsågen i Karlsborg byggdes och nya sågar, t.ex. Båtskärsnäs och Jämtösund kommit till.

David Hummel kan väl närmast karaktäriseras som en robust och handlingskraftig man med klart patriarkalisk inställning i förhållande till de underlydande. Det finns många exempel på att han kraftigt ingriper även i de underlydandes privata förhållanden och när bönderna är missnöjda med priser o.dyl. anlägger han i allmänhet faderliga tongångar.

När hemmansägarna i Svartbyn i Juli 1873 anmält klagomål mot den avräkning, som bolaget gjort rörande deras timmerleveranser, redogör först David Hummel för hur man kommit fram till den beräknade likviden, men lägger sedan in ett moraliserande avsnitt, som delvis är en varning, delvis ett försvar för de egna åtgärderna.

> *"Wi hafva i alla tider utöfvat wår handel så att wi, i förhållande till konjunkturen betalt så. högt wi möjligen kunnat, och så även nu. Wi sätta i främsta rummet den inre tillfredsställelsen att veta sig hava handlat rätt ty ett oroligt samvete skulle långt före detta hafva förkortat eller slutat ett lif så skarpt af göromål anlitat som wårt, men känslan af alt aldrig med uppsåt hafva velat betjena sig, af tillfället, eller att vilja gifva allmogen för litet för sina waror gifver en stor kraft. Byamännen, som wi annars högakta, lyckat för närvaranae hafva blifvit förvillade af de många osanna rykten, som af elaka och oförståndiga människor utspridas, och latit förleda sig derhän, att söka af sina medmeniskor nära nog tillnarra sig ett pris för skog och timmer som icke öfverensstämmer med wärdet, och om detta äfven mot förmodan skulle lyckas, så komma detssa penningar icke att bära välsignelse med sig för Eder sjelva eller Edra efterkommande. Wi afvakta emellertid med omgående post huruwida byamännen förklara sig belåtna med den afräkning för timmret som nu afgifves, i hvilket fall penningar genast akola sändas. I motsatt fall kan timret ettdera återlemnas eller på wår bekostnad nedflottas till Karlsborg och der i någon af byamännens närwaro försågas, enligt kontrakt."*

Det är som synes starkt moraliserande vändningar, men avslutningen visar att inga silkesvantar kommer att användas mot de tredskande.

J.A. Bergman synes ha varit av ett annat kynne, mindre robust och mer mjuk i sitt handlande. Han hade tillika en stark bundenhet till bygden, fastän han större delen av sitt aktiva liv vistades i Stockholm. Tillkomsten av Kalix sjukstuga och andra ting vittnar därom. Men hithörande förhållanden kräver sin egen framställning och skall här endast beröras i den mån det får betydelse för Kalixlndustrins fortsatta bestånd och senare organisering.

Konflikten blir aktuell redan 1879 då planer på en upplösning av handelsbolaget Bergman, Hummel & Co framkastas. I ett PM undertecknat av Joh.Sällström, Gustav Andersson och Emil Grundén och godkänt av J.A. Bergman konstateras att:

"AB Bergman, Hummel & Co:s affärer omöjligen kan med fördel bedrivas så länge som de invecklade förhållanden äga rum, som nu förfares mellan aktiebolaget och firman Bergman, Hummel & Co."

Med anledning därav har undertecknarna beslutat att utreda förhållandena med sikte på ett avcklande av de båda företagens affärer från varandra och bilda ett konsortium vari J.A. Bergman inbjudes deltaga. Där säges också att J.A. Bergman anser skyndsamhet vara av nöden och att ev. åtgärder skall underställas någon av konsortiets medlemmar för att hindra ryktesspridning och därmed följande ekonomiska konsekvenser förbinder man sig "fullständig tystlåtenhet". 1883 i november framlägger J.A. Bergman "Motivering för nödvändigheten att få det bolagsförhållande, vari J.A. Bergman stått till David Hummel reglerat, och det just nu.

Innan jag närmare går in på innehållet i motiveringen vill jag något beröra den brevväxling, som har föregått detta förslag.

Under l88l-82 har en lång rad brev utväxlats mellan David Hummel och J.A. Bergman av vilka det framgår att intressemotsättningarna var stora. David Hummels omfattande engagemang i andra företag såsom AB Bodträskfors, Luleå Ångsnickeri AB m.fl. har bidragit till att öka svårigheterna.

1 februari l88l säger David Humniel bland annat:

"I denna ytterst vigtiga fråga böra vi, som Jag hoppas, abstrahera allt hvad som kan få benämning af tvist, och vår allvarligaste sträfvan vara att, utan intryck af andra personers omdöme, utan på förhand fattade beslut, utan ensidighet, utan ringaste biafsigter, söka utröna hvad som för oss sjelfva och för af oss beroende menniskor må vara och blifva nyttigast. Hvad andra personer sagt eller säga i detta afseende har hittills ingen betydenhet, ty de hafva icke satt sig in uti förhållandena och känna i icke heller i verkligheten vår egen svaga ställning."

Hummel påpekar att bolagets ställning är mycket ansträngd och polemiserar även i ett följande brev rnot att man genom J.A. Bergmans åtgärder blivit beroende av andra via försäljningen av obligationer i stället för att gå direkt genom riksbanken. Han kritiserar att Stockholmsaffärerna slukat mer och mer pengar under senare år och gett mindre och mindre utdelning, mot vilket Bergman försvarar sig, samtidigt som han anmärker på oklarheten beträffande affärerna bland annat i Luleå Snickeri AB. Detaljdiskussionerna har har vi icke anledning att i detta sammanhang följa, utan kan endast konstatera att efter hand som diskussionerna drivs längre och längre, blir klyftan mellan de båda bolagsmännens meningar större och större. Det hela utmynnar i J.A. Bergmans förut nämnda Motivering. Där påpekar J.A. Bergman, att David Hummel mot säljarens tysthetslöfte av Johan Sällström med sin son som ombud inköpt Sällströms del i Bodträskfors för kronor 70.000, att han i sonen Axels namn inköpt egendomen Torsby och därpå byggt en såg för kronor 90.000, att han utan bolagsmännens hörande låtit sin prokurist utan egna resurser inköpa en egendom i Oskarshamn á 90.000:- och en i Söderköping för 228.000:-.

Bergman hävdär att detta strider mot god sed och klok beräkning och lett till åtgärder i strid med bolagskontraktets både anda och bokstav.

Han säger vidare, att Hummel utan bolagsmännens hörande med frångående av den egentliga verksamheten företagit vittomfattande förlagsaffärer och aktiva spekulationer, vari sedan hela det engagerade kapitalet gick förlorat. Han beskyller vidare Hummel för planerade egendomsköp på miljoner i Härndösandstrakten, i Finland och Ryssland, som Bergman med knapp nöd lyckats avstyra och att Hummel planerat avyttring av bolagets egendomar utan kända köpeskillingsbelopp, vilka avyttringar han velat påtvinga sin bolagsman, efter att själv, hava försäkrat sig om verkställande makten inom den nya styrelsen.
Hummel har vidare utan bolagsmännens hörande upprättat en skriftlig överenskommelse med förvaltaren av Jokkmokkskontoret, där han underkänt en promemoria i anmärkningsväg mot, förvaltaren, upprättad av Bergman och som Hummel tidigare godkänt. Bergman hade i September 1883 infunnit sig hos Hummel för att uppsäga bolagskontraktet, därest Hummel icke gjorde vissa förbindelser. Hummel gick med på detta, men överenskommelserna hade icke hållits och Bergman anser nu situationen sådan att en bolagsupplösning måste ske.
J.A. Bergman avslutar sin promemoria med följande ord:

> *"Då således en bolagsupplösning måste ske, finnes ingen anledning att uppskjuta den till nästa års slut, dess mindre som firman och dess delegare nu äro i en fördelaktig ekonomisk ställning och penningmarknaden gynnsam samt bolagsmännen, ännu i lif, få själfwe ordna sina angelägenheter för den, hur som helst, snart nödtvungna skiljsmessan från hvarandra och från jordlifvets ombyten i allmänhet."*

Förhållanden mellan de båda bolagasmännen regleras genom ett kontrakt av den 24 november I883. Bergmans krav att Bodträskforsföretaget och Luleå Ångsnickeri skall ombildas till Aktiebolag tillmötesgås. Firman Bergman, Hummel & Co upplöses den 30 september 1884. Förhållandet till Stockholmskontoret och där anställda tjänstemän regleras liksom Kalixkontorets förhållanden. Accepter får icke ingivas av någondera bolagsmännen under längre förfallotid än under loppet av 1884 och inga nya affärer ingås. Firmans tillgångar ooh skulder skall övergå till AB Bergman, Hummel & Co, Luleå Ångsnickeri AB och AB Bodträskfors förutom alla aktier, som skall delas på hälften var på vardera bolagsmannen.
En lång och besvärlig tvisthistoria är därmed avslutad och Kalixföretagets ställning konsoliderad. Verksamheten vid Karlsborg fortgår oavbrutet och även Nyborgssågen utnyttjas i den mån råvarutillgången medger detta.

Speciella insatser i Kalixbygden av J.A Bergman och David Hummel

De båda huvuddelägarna i Bergman, Hummel & Co nedlade en icke ringa omsorg på att även på andra områden än de rent industriella åstadkomma en utveckling i bygden. J.A. Bergman är utan tvekan den mest verksamma härvidlag och kanske också den för vilken känslan av samhörighet med bygden gav ett starkare ideellt underlag åt insatserna. Som exempel på insatser från J.A. Bergmans sida kan nämnas att han i slutet av 1870-talet tog upp frågan om en brobyggnad över Kalixälven. Frågan fördes vidare i början av 1880-talet, men stötte på militärt motstånd. Av försvarspolitiska skäl ansåg de militära myndigheterna att bron skulle placeras vid Månsbyn. Då Bergman och andra intresserade icke fann detta särskilt lämpligt kom hela frågan att förfalla. Man kan dock se hur

ärendet behandlades vid kommunalstämmor resp. september 1880 och maj l88l.Vid den senare stämman beslutades till och med att anskaffa vägmärken. Den 8 november 1886 väcktes på kommunalstämma förslag om undersökning och kostnadsberäkning av en broanläggning vid eller i närheten av färjstället vid kyrkan och man betonade att en bro vid kyrkan i Jämförelse med en bro vid Månsbyn skulle medföra oberäkneliga fördelar utan att *"det allmänna hade ringaste olägenhet därav".*

Den 14 November samma år uppdrog sockenstämman åt J.A. Bergman att verkställa de tidigare beslutade undersökningarna. Bergman lär ha umgåtts med planer på att i värsta fall själv påkosta den ifrågasatta brobyggnaden.

Tre år senare gick Bergman ur tiden och brobyggnaden över Kalix älv löstes först år 1930.

J.A. Bergmans omsorg om kommunikationerna - där självklart också hänsynen till industriernas behov kom till uttryck - hade tidigare resulterat i att på hans bekostnad hade anlagts landsväg mellan Kalix och i Björkfors år 1873. J.A. Bergman var Initiativtagare till den första sjukvårdsinrättning som kom till stånd i Nederkalix. Förslag om att anordna en sjukstuga väcktes i kommunalstämma den 29 December l882. En kommitté med befogenhet att skaffa lokaler, inventarier och lösa alla med frågan sammanhängande spörsmål tillsattes med J.A. Bergman som ordförande. Till kommittén hörde vidare doktor E.Westerberg, vice konsul A. Bäckström oeh tullförvaltare G. Andersson. Kommitterade arbetade berömvärt snabbt och redan den 12 februari kunde deras förslag föreläggas kommunalstämman. med hänsyn till att, som det heter *"socknen på sista tiden fått åtskilliga utgifter för sin kyrka och andra gemensamma byggnader"* erbjöd sig J.A. Bergman att som gåva till socknen överlämna en i hans ägo varande gård, som betraktades som synnerilgen lämplig för ändamålet. Vid samma tillfälle överlämnade Bergman ett gåvobrev där han till kommunen överlämnade fyra konstverk, som skulle tjäna dels till prydnader i socknens kyrka, dels i den nya sjukstugan. En insamling hade givit 1.7000 kronor för ändamålet och kommunalstämman beslutade att upprätta det föreslagna sjukhuset.

Enligt kommunalstämmoprotokollen synes man 1883 haft vissa förhoppningar om ett länslasarett i Kalix. Socknmännen, som på goda grunder, fruktade stora kostnader som skulle uppstå i samband med sjukstugans inrärttande vilade något på hanen.

I november 1885 förs frågan åter på tal, och kommitterade kunde då konstatera att socknemännens farhågor för ökade kostnader ej vore helt ogrundade. J.A. Bergman meddelar i särskild skrivelse till kommunalstämman att

> *"man härmed velat giva tillkänna att till betäckande av dessa utgifter (de stegrade kostnaderna) åvagabragts ett belopp av kronor 5.000:- att som gåva till kommunen överlämnas."*

Stämman beslöt efter delvis häftiga diskussioner och reservation av konsul O. H. Ström att inrätta sjukstugan. Ström överklagade beslutet, men överklagningen vann icke bifall sjukstugan kom till stånd, uppenbarligen främst på grund av de personliga insatser som J.A. Bergman gjort.

I landshövdingens 5-års berättelse l86l-65 finns följande passus:

> *"inom Nederkallx. hafva några ädelt sinnade personer sammanskjutit medel och anlagt ett barnhem, varuti emottagits till uppfostran och vård sådana värnlösa barn, som eljest skulle hemfalla till fattigvården. Inrättningen började sin verksamhet i September rnånad*

1865 och har under återstoden av året vårdat fyra flickor och är det hopp om att från 1866 års början minst åtta barn kunna där mottagas."

Initiativtagaren till detta barnhem var J.A. Bergman, som också skapade de ekonomiska grundförutsättningarna.

I nästa 5-års berättelse omnämnes barnhemmet på nytt och där anges att under 1875 underhölls 17 flickor

"bland från desamma utgångna äro tvenne anställda sasom lärarinnor i småskolor, i hvilka befattningars skötande de förvärvat sig välförtjänt, beröm."

Den kanske mest sensationella av de anläggningar J.A. Bergman skapade i sin bygd, torde dock ha varit badorten Nordanskär. I olika omgångar hade han av skilda ägare förvärvat hela ön Sandholmen i Ytterbyskärgården mitt emot Karlsborg. Vintern 1887-88 förverkligades planerna på att där anlägga en badort, som fick namnet Nordanskär. Våren 1888 kunde de första gästerna tas emot. Ur prospektet för Nordanskär kan följande anföras:

"De kurmedel, som användas äro: kalla havsbad, alla brukliga former av varm-, luft-, ång- och vattenbad, halvbad, avrivningar och duscher ... massage, gymnastik, elektricitet och annan speciell behandling gives i dirför lämpliga fall",

12 lägenheter á 50 rum utom kök samt 40 enkelrum stod redo att ta emot gästerna, kaffebar och en vacker festsal uppfördes också. På Nordanskär bodde bland andra Selma Lagerlöf medan hon korrekturläste manskriptet till Nils Holgersson.

Enligt prospektet lämpade sig kurorten i synnerhet för behandllng av sådana sjukdomar som; blodbrist, allmän svaghet, reumatiska åkommor, mag- och tarme sjukdomar, skrofulösa och rakitiska lidanden hos barn. För dessa sistnämnda sjukdomar pekar man särskilt på "den ständiga sol-belysningen i förening med det milda havsklimatet". Inga lungsotspatienter mottogs. Man uppger att anstalten visserligen icke äger någon *"surbrunn"* eller annan s.k. hälsokälla, men tillhandahåller alla erforderliga hälsovatten dels i form av artificiella mineralvatten, dels i form av sandowska salter.

Prislistan var icke på något sätt avskräckande, möblerade rum varierade från kronor 8:- till kronor 4:- per vecka beroende på storlek. Frukost debiterades med 0,75 kr, middag 1,50 kr och kvällsmat 0,75 kr. För inskrivna första klassens badgäster 2,25 kr per dag. Priset för baden varierade från 1:25 för gyttjebad med dusch till 0,75 kr för varmt karbad och en del andra badformer. Bassängbad kostade 15 öre.

Badorten var verksam till början av första världskriget, då den begynnande rnotorismen ledde turistströmmen åt annat håll. Bland David Hummels för bygden betydelsefulla insatser var initiativet till bildandet av Nederkalix Sparbank. År 1863 hade man i den nyinrättade kommunalnämnden i Nederkalix börjat diskutera frågan om bildandet av en sparbank för att kunna *"bidraga till större ekonomisk trygghet för befolkningen"*. Initiativtagare var den andre huvuddelägaren i, -handelsfirman Bergman, Hummel & Co-, David Hummel.

Den 24 oktober samma år godkändes sparbankens reglemente av kommunalnämnden. Banken skulle öppnas den 31 december samma år. AB Bergman, Hummel & Co skänkte en grundfond på 500 kronor för att möjliggöra starten.

Det arrangemanget träffades att bankens icke utlånade medel insattes hos handelsbolaget mot

vederbörlig ränta. Ur denna ringa begynnelse växte på ett initiativ från David Hummel ett av bygdens i framtiden betydelsefullaste företag fram. I tabellen över insättarbehållning vid sparbanken kunde man avläsa bygdens välståndsutveckling liksom också bakslagen under svåra lågkonjunkturer. Totalintrycket av den första tioårsperioden är dock att kurvan är i kraftigt stigande från en insättarbehållning 1864 på. 3.444 kr och 45 öre, till en behållning 1873 på 83.273 kr och 57 öre. 1870-talet innebar en stagnation och en viss tillbakagång beroende på konjunkturutvecklingen i Europa, bland annat i samband med fransk-tyska kriget.

AB Bergman, Hummel & Co:s kris och utvecklingen mot likvidering.

Under åren närmast efter J.A. Bergmans död och David Hummels avflyttning till Stockholm och senare timade frånfälle kämpar AB Bergman, Hummel & Co med betydande ekonomiska svårigheter, delvis beroende på de starka konjunktursvängningar som kännetecknar det utgående 1800-talet. 26 exportsågverk existerade vid sekelskiftet i Norrbottens kustland. Många av dem kämpade en hård och ojämn kamp med vikande konjunkturer och hårdnande konkurrens, och det blev allt mer klart att nya åtgärder måste till för att stabilisera och bevara den träindustri som fanns. Redan skymtade i bakgrunden risken för att åtskilliga företag skulle komma att försvinna på grund av bristande livsduglighet.

Den hårdnande konkurrensen och de stigande råvarupriserna liksom behov av modernisering av de gamla sågarna ställde stora krav på ett ökat rörelsekapital. Till detta kom lokala katastrofer i Kalixbygden. Karlsborg drabbades av en katastrof på det nya seklets första år. Två dagar före jul år 1900 brann nämligen den nya sågen ned till grunden. Det var ett svårt slag för bolagets redan förut hårt ansträngda ekonomi och stora bekymmer drabbade den dåvarande bolagschefen J.Aug. Bergmans son John A. Bergman. (även kallad "lillaugust").

Bolaget beslöt emellertid att bygga upp en ny såg med 6 ramar och att samtidigt riva "lillsågen". Den nya 6-ramiga sågen var färdig i juli 1901, den utökades ett par år senare med ytterligare två ramper till 10 ramar.

Den ovan nämnda tendensen till hårdnande konkurrens och behov av modernisering av gamla verk hade i sydligare delar av landet lett till sammanslagning av existerande enheter, som ofta visat sig vara för små och oekonomiska. I denna situation befann sig inte bara Karlsborg i Norrbotten, utan även andra existerande företag. I det psykologiska ögonblicket uppträder grosshandlare William Olsson på den norrbottniska arenan. Han hade omfattande utländska förbindelser och byggde med deras hjälp upp ekonomiska kontakter i bl.a. mellansvenska bruksindustrin, där han snart kom i kontakt med de intressen som företräddes av Wallenbergska huset i Enskilda bankens gestalt. När William Olsson vände sina blickar mot Norrbotten var det närmast som representant för relativt starka engelska kapitalintressen. Han verkställde vissa utredningar beträffande de ekonomiska förhållandena i Norrbotten och dessa utredningar kom självklart att beröra AB Bergman, Hummel & Co och deras intressesfär, eftersom det var det största bolaget i Norrbotten och ett av de större utefter hela norrlandskusten.

Nordiska Trävaru AB

I en promemoria betitlad *"Norrbotten och dess ekonomiska utveckling"*
(- Tekniska museets arkiv, Stockholm, som i välordnade kapslar förvarar
William Olssons handlingar -) diskuterades förutsättningarna för en bättre ekonomisk utveckling i Norrbotten. William Olsson tycker sig i det som försiggår i Norrbotten skymta en

> "*brokig med representativ blandning av svenskt skaparlynne, däribland kloka och förutseende finansmän, svårighetsföraktande, sega och uthålliga industriidkare, tanklösa jobbare, trogna ooh ärliga arbetare och råa och simpla sällar"*.

Han ifrågasätter, om man inte i Norrbotten kan finna möjligheter till penningplaceringar, som går samma trygghet som på annat håll och tills vidare, tills kapitalbehovet är mättat, lämnar bättre avkastning. Han diskuterar frågan om statens hållning, behovet av utländskt kapital, bank- och penningförhållanden, skogens skötsel osv. och han kommer fram till en optimistisk bedömning av möjligheterna till en god ekonomisk utveckling i Norrbotten. Han berör också de engelska kapitalintressen, som då närmast var inriktade på Kirunas malmrikedomar. Han bekänner sig vara djupt intresserad av länets trävaruaffärer, som han engagerat sig i genom bildandet av Nordiska Trävaru AB, där aktiekapitalet till stor del ligger i utländska händer. Han anser ooksä att ett stort belopp av aktierna skall utbjudas i Sverige att majoriteten kan bli svensk. Bolaget säger sig vara starkt intresserad av att få till stånd, ett järnverk i Luleå.
I samband med bildandet av Nordiska Trävaru AB hade William Olsson ingripit för att försöka bringa reda i AB Bergman, Hummel & Co:s affärer som var hårt ansträngda vid denna tid. För att åstadkomma en ekonomisk sanering föreslog William Olsson i maj 1900 att AB Bergman, Hummel & Co skulle till AB Båtskärsnäs försälja en rad fastigheter inom Överkalix, Korpilombolo, Tärendö, Pajala, Jukkasjärvi och Hietaniemi socknar till ett sammanlagt värde av 1.300.000 kronor. Bolagstämman den 30 januari år 1900 godkände preliminärt köpet och extra stämman den 19 februari samma år godkände det definitivt. När sedan stiftelseurkunden för Nordiska Trävaru AB framlägges 1902 värderas AB Bergman, Hummel & Co:s tillgånar, som skulle svara mot 37.980 aktier i det nya bolaget till **9.376.000 kronor**, som fördelade på aktier för 3.798.000 och med obligationer för 5.578.000 kronor.
Nordiska Trävaru AB börjar sin verksamhet med ett aktiekapital på kronor 7.073.00 kronor. I de bolaget ingick AB Bodträskfors, Carl Palmgrens Trävaru AB, AB Bergman, Hummel A Co, Seskarö Trävaru AB och William Olsson som aktieägare. I följande års bolagsstämma med AB Bergman, Hummel & Co redovisar styrelsen den 3 Juli 1903 ställningen efter bildandet av Nordiska Trävaru AB. Därav framgår att bolaget disponerar aktier och obligationer i Nordiska Trävaru AB till ett nominellt värde av 9.376.000 kronor. I realiteten har bolaget blivit ett förvaltningsbolag ooh styrelsen föreslår som en konsekvens av detta att bolaget skall upplösas och styrelsen för verkställandet utses. Styrelsens förvaltning efter Nordiska Trävaru AB:s bildande har inskränkt sig till att av de erhållna obligationerna och aktierna realisera vad som erfordras för att betala bolagets skulder, vilka ungefärligen motsvarar värdet av de förvärvade obligationerna, eller i runt tal 5,5 miljoner kronor.
Redan i styrelseberättelsen 1899 hade den nya styrelsen bestående av William Olsson, Gustav Groth, Fredric Jacobsen ooh H. Zethreus riktat skarp kritik mot den styrelse, som man avlöst strax

före bolagsstämman, och bland annat beskyllt den för "olämpligt ordnande av försäljningarna så att sågarna sedan oupphörligen fått arbeta med att fylla ut restpartier.
Värderingsinstrument av den 30 april 1902 med Uno Norman och O. Midling som värderingsman upptar en slutsumma på 8.791.000 kronor. Därav värderas fastigheter och anläggningar vid Karlsborg till 400.000 kronor, skogsfastigheter till 2.160.000 kronor, jordbrukshemman och utdrivningslägenheter inom regionen inom Nederkalix till 40.000 kronor, avverkningsrätter i Sverige till 700.000 kronor och i Finland till 935.000 kronor, resten kommer på lager av sågtimmer, sågade och bilade trävaror och träkol, ångbåtar, inventarier, aktier i Båtskärsnäs 150.000 kronor, fordran för hemmansköp av AB Båtskärsnäs 800.000 kronor jämtete div. andra fordringar. I protokoll den 10 februari 1902 är antecknat uppsägning av revercer å 800.000 kronor gällande Båtskärsnäs AB, vilka legat som pant i för Bergman, Hummel & Co:s obligationslån. Uppsägning skulle ske till den 15 augusti 1902. Av protokollet framgår också att aktierna i AB Bergman, Hummel & Co numera övergått från de forna aktiägarna och att huvuddelagare i bolaget var disponten Gustav Groth, häradshövdingen Henrik Svantesson, grosshandlare William Olsson, grosshandlare Jacob Zettreus och bankdirektör H.Zethrin.
För driften vid Karlaborg fick det nya bolagets tillkomst inga. omedelbara konsekvenser Under Nordiska Träveru AB:s korta tid inträffade emellertid en del oroligheter vid Karlsborg och närliggande sågverk.
Finansieringen av Norrbottensföretagen synes ha varit en Invecklad och besvärlig historia, som kräver sin egen utredning och skall här endast i förbigående beröras, eftersom det kom att inverka på_Karlsborgsföretagens ställning. 1893 hade för att underlätta exploateringen av de Norrbottniska naturtillgångarna grundats Norrbottens enskilda bank. Då inlåningen i området i detta stadium var ringa måste investeringarna finansieras genom lån från andra banker och Norrbottensbanken blir i stort sett beroende av Stockholms Enskilda Bank. Då grosshandlare William Olsson mot sekelskiftet inträder på den norrbottniska marknaden, såsom tidigare är omnämnt, hade han bakom sig dels The Kalix Syndicate, som konstituerades den 2/1 1899 i London.
Syndikatets uppgift var i första hand att köpa de aktier i Bergman, Hummel & Co som Olsson förvärvat och ytterligare så många som behövdes för att genomföra en realisation av bolagets egendom. The Kalix Syndicate hade ett aktiekapital på 100.000 pund, varav 87.500 i preferensaktier. Intressenterna var 35 personer, huvudsakligen trävaruirnportörer i London, Hull och Skottland, jämte 11 i Sverige bosatta personer som stod för en mindre del av aktiekapitalet. Beträffande William Olssons relationer med intressenterna i Storbritannien finns utförliga uppgifter i de bevarade referatprotokollen från styrelsemöten och bolagsstämmor och det är ofta bistra ord, som dessa herrar har att säga till sin företrädare i Sverige. Kalixsyndikatets ursprungliga målsättning att vara ett realisationsföretag visade sig icke möjligit att hålla, eftersom konjunkturnedgången icke gjorde det möjligt att realisera Bergman, Hummel & Co. Man måste då gå fusionsvägen. I dessa förhållanden låg också fröet till den kris som Nordiska Trävaru AB snabbt råkade in i.

Krisen i Nordiska Trävaru AB

Svårigheterna för grosshandlare William Olsson i egenskap av ombud för de engelska kapitalintressen som engagerat sig i norrbottnisk träindustri blev allt större och större. Särskilt anmärkte man på att någon utdelning på det investerade kapitalet icke kom till stånd. Man hade från engelskt håll gjort gällande att Nordiska Trävaru AB var **ö**verkapitaliserat.
Mot detta polemiserade William Olsson i en skrivelse till styrelsen för The Kalix Syndicate Limites. Han påpekar där, att de värderingar som herrar Midling och Norman gjort, gav en slutsumma på kronor 15.621.450 kronor, och pekar därvid på att enbart sågarna vid Karlsborg och Nyborg kostat mer än två tredjedelar av hela det belopp, som åsatts sågverksfastigheterna. De genomgår i detalj de olika posterna och försäkrar att man är på den säkra sidan.

> *"Svårigheten med Kalixsyndikatet är, att det ursprungligen var avsett för realisation. I anseende till det otillfredsställande affärsläget i Norrbotten lyckades det ej att realisera och planen måste modifieras. Nordiska Trävaru AB är sålunda ett energiskt försök att hjälpa Kalix Syndikatet, bankema i Sverige och diverse andra intresserade att göra slut på ett bekymmersamt tillstånd i Norrbotten. Olyckligtvis har det motstånd mot att antaga orimligt lägre priser för överbottens än för Nederbotens tillverkningar, som Nordiska Trävaruaktiebolaget fullföljer, orsakat ett slags antagonism mellan mig och Eder styrelse, men jag vill öppet hemställa till eder huruvida det ej är riktigt av mig att insistera på priser, som medgifva bolagets förtjänst. Som marknaden nu börjar lämpa sig efter de bestående förhållandena därigenom att säljarne nu förlorat en del af sin förra optimism och köparne en del af sin pessimism, börjar verksamheten åter röra sig, om också sakta, dock i rätt riktning. Jag menar här med rätt riktning, att ehuru köparne endast förse sig med hvad de nödvändigt behöfva, sker detta dock till priser som lämna säljarne en vinst. Detta är dock blott en sida af saken. Å andra sidan fortsätter Lallerstedt oavbrutet sitt arbete på att få tillverkningen mindre dyrbar. Där de olika affärerna nu äro samlade i en hand och deras stora skulder konsoliderada genom ett 35-årigt obligationslån till 5 % ha de nu <u>för första gången</u> en verklig utsigt till sund och lycklig utveckling. Om ni blott en gång kommit till insigt härom och att bolagets kapitaliseringsbasis är sund, skulle edert nuvarande tvifvel efterföljas af den övertygelsen, att saker kommit i ett gynnsamt läge, och det skulle vara mig särdeles angenämt, om någon eller några af eder under denna sommar villa göra en utflykt till Norden för att personligen öfvertyga Eder om verkliga förhållandet."*

Svårigheterna blir emellertid allt större och missnöjet i England hårdnar och en av delägarna utbrister vid ett styrelsesaimmanträde i London:

> *"i won't touch a Swedish paper any more"*.

1908 görs energiska försök att rädda bolaget, bland annat genom förhandlingar med Sundsvalls enskilda bank, som enligt en redogörelse den 23 januari 1908 betecknas såsom "Ha varit och är den som lägger svårigheter i vägen för en uppgörelse," Här redogörs sedan utförligt för förhandlingarnas gång, hur ett sammanträde skedde i Riksbanken, vilket ledde till ett Moratorium av den 20 januari. Under tiden hade man lite var gjort sitt till för att försöka utjämna

vägen för bolaget till och med regeringen och domänstyrelsen "hade försökt att så långt de lagligt kunde bereda lättnader. Så kom sammanträdet i Riksbanken den 20 januari då underhandlingarna strandade, huvudsakligen på Sundsvalls Enskilda Banks motstånd. Icke ens erbjudandet, att styrelsen skulle ställa till bankernas disposition den aktiemajoritet, som erfordrades för att bankerna själva skulle kunna tillsätta en ny förvaltning, hade hjälpt.
Sundsvallsbankens inställning uppgives ha varit den:

> *"att Nordiskas affärer äro genomruttna och dess styrelse totalt oduglig för att icke säga mer, de säga att det är bäst att sopa rent ordentligt."*

Den 21 januari l908 förekommer en skrivelse inom Nordiska Trävaru AB undertecknad av C.Lallerstedt, ställd till. Herrar William Olsson & Co, Stockholum, där anmälan göres från Nordiska Trä, att försök som gjorts att åstadkomma omkonstruktion av bolaget icke lyckats, varför bolaget beslutat att inställa sina betalningar. I denna situation vidtar febrila förhandlingar mellan berörda banker och andra intressenter. Resultatet av dessa förhandlingar blir att ett nytt bolag bildas, nämligen Baliska Trävaru AB, som konstitueras samma år

Balitiska Trävaru AB

Bolagsbildningen:

En forteckning 25 maj 1908 i konstituerande sammanträde representeras aktiestocken på följande sätt:

Marcus Wallenberg	2	aktier
Karl Jansson	1	- " -
E. Nathorst-Böös	1	
Axel Wallenberg	5584	
C. M. Wikström	5584	
Fr. Östman	3724	

Den 25 maj1909 upptar en förteckning följande aktieägare:

Enskilda banken	5043
Sundsvalls Enskilda bank	1662
Axel Wallenberg	1324
Göteborgs bank	973
Bank AB Norra Sverige	3242
Nordiska Kreditbanken	882
Stockhlms diskontobank	93
Skaraborgs enskilda bank	81
Ensk.banken, Vänersborg	54
Östergötlands ensk. Bank	93
Vermlands ensk.bank	17
Töre AB	1383
William Olsson	40

J.F.Grafström	10
C.M. Victorin	151
Georg Andersson	12
A.V. Veerstegh	5
Hugo Fahlin	1

Eftersom Stockholms Enskilda Bank var starkt engagerad icke blott i William Olssons norrbottensaffärer, utan ocksa i mellansvenska företag, där han spelade en viss roll, hade banken intressen att bevaka som gjorde att den i krissituationen måste aktivt ingripa. Den 6 februari 1908 (- alltså ett par veckor efter det att Nordiska Trävaru AB inställt sina betalningar) hade Enskilda Banken erbjudit sig att lämna bolaget, ett förlag på 1.480.000 kronor. Det visad sig dock att icke ens detta kunde rädda bolaget.
Inom huset Wallenberg hade man redan i ett tidigt skede utarbetat planer på en sanering av den norrbottniska träindustrin. I januari 1902 hade Marcus Wallenberg gjort upp en plan, där han framhöll att lösningen på den norrbottniska träindustrins förhållanden låg i ett samarbete mellan Bodträskfors AB, Carl Palmgrens Trävaru AB, Råneå Ångsåg, Bergman Hummel & Co, Båtskärsnäs, Seskarö Trävaru AB och Granviks sågverk. Samarbetet skulle i första hand gå ut på att ingen konkurrens i uppköp, utom gentemot inkräktare, skulle förekomma. Gemensamma priser skulle tillämpas i utlandet och samma sortering utbjudas.
När nu det första försöket att genomföra dessa planer i Nordiska Trävaru AB hade misslyckats, måste andra vägar sökas. Resultatet blev Baltiska Trävaru AB, där nu Stockholms enskilda bank blir ägare av aktiemajoriteten.
Kännetecknande för Baltiska Trävaru AB är bland annat att omfattade nedskrivningar i anläggningstillgångarna genomfördes. Nordiska Trävaru AB hade bokfört sina anläggningar till 10,7 miljoner, vilket Baltiska Trävaru AB skriver ned till 3,5 miljoner. Skogsfastigheterna som Nordiska Trävaru AB hade bokfört till 8 miljoner kronor bokför Baltiska Trävaru AB till 2,9 miljoner. Karlsborgsanläggningarna hade Nordiska Trä bokfört till 800 000:- kronor.
Bergman, Hummel & Co hade tidigare ett bokföringsvärde på 370 000:- kronor, Baltiska Trä bokför till 351 600:- kronor. Man rensade ut sågverksanläggningarna, så att endast Karlsborg bibehölls.

Baltiska Trävaru AB och Karlsborgsindustrin

Eftersom Baltiska Trävaru AB endast drev Karlsborgs sågverksindustri koncentrerade man också mycket av sin omsorg dit. För Karlsborgsindustrin redovisades 1910 en vinst på 490. 378 kronor och 73 öre.
Redan den 12 april 1908 hade genom ett gåvobrev från Axel Wallenberg på 100.100 kronor plus 100.000 kronor från bolaget bildades en *"fond för tjänstemännens pensionering."* Där är uppräknade också tjänstemännen vid Karlsborgs sågverk, Kalix sulfatfabrik och Båtskärsnäs sågverk.
Den nybildade kooperativa föreningen Redlighet i Karlsborg får i december 1908 ett lån på kronor 3 000 kronor.

För att avhjälpa den tilltagande bostadsbristen i Karlsborg flyttades en del av kasernerna från Nyborg till Karlsborg. Tendensen var att en del arbetare som tidigare bott kvar i byarna, nu ville flytta in till industriplatsen.
Däremot visade bolaget ingen förståelse för arbetarnas behov av egna lokaler för sin föreningsverksamhet. Den 26 mars 1909 föreligger en skrivelse från föreningen Folkets Hus i Karlsborg med begäran att få köpa eller förhyra en tomt i Karlsborg. Bolagsstyrelsen beslutar att icke bifalla denna begäran, *"eftersom man hade andra planer att framdeles ordna samlingslokaler"*.
Detta resulterar i att arbetarnas Folkets Hus måste förläggas i Geviken utanför bolagets område och genom bolagets försorg uppkommer samlingslokalen Höganloft, sedermera sjömansläsrum och lokal för diverse fritidsverksamhet. Konflikterna i samband med storstrejken kommer att, behandlas i samband med skildringen av tidigare konflikter vid Karlsborg. Baltiska Trävaru AB betraktade sig som ansvarigt för utvecklingen av undervisningen på sin industriplats. 1910 ritades ett skolhus i Karlsborg av arkitekt F. Österlund, Sundsvall. Detta kom också till utförande och placerades på samhällets högsta punkt. Då koperativa föreningen Redlighet hade fått kämpa med ekonomiska svårigheter bildades i augustl 1910 ett bolag, som skulle övertaga och driva handelsrörelsen vid Karlsborg. Avkastningen skulle förvaltas av en kommitte av arbetare och tjänstemän, Enligt framtida bestämmelser *"till arbetarnas bästa."*
Under de närmast följande åren vidtas en del betydelsefulla åtgärder för förbättring av Karlsborgsanläggningarna. Ny maskin inköpes 1911 och en ny verkstadsbyggnad anlägges. Maskininköpet kostade 35.000 kronor, verk-stadsbygget 5.000 kronor. Bibliotek ooh läsrum inrättades i förutvarande skolan. Samtidigt anslår bolaget 3.129kronor och 26 öre till "pansarbåtsinsamlingen". Under krigsåren inskränktes tidvis driften vid Karlsborgs såg. 1917 hade man bara ett skift under sommaren, till hjälp för svältande familjer anlades en s.k. "Soppkokningsanstalt". I april 1916 begär tjänstemännen dyrtidstillägg med 50 till 100 %. Bland undertecknarna finner man namnet Axel Enström. Bolaget beslutade en reglering med högst 50 %. Däremot vann arbetarnas framställning om dyrtidstillägg,som ingavs 1915 icke gehör. Arbetarna begärde 10 till 14 % dyrtidstillägg. Bolagsstyrelsen avslog även detta med motivering att man drev veksamheten "endast för att skydda arbetarna från umbäranden". Kronor 3000 kronor anvisades dock för hjälp i trängande fall under ett år. Det till sina verkningar utan tvekan belydelsefullaste beslutet i Baltiska Trävaru AB fattades 1914 och gällde anslaget till att anlägga en sulfatfabrik i Karlsborg. För ändamålet bildades Norrbottens Sulfat AB. Den första utskeppningen gjordes 1914 och omfattade 250 ton provmassa. Trots omfattande utredningar som hade verkställts måste revisorern anmärka på avsevärda felberäkningar med åtföljande kostnadsstegringar. Fabriken blev redan från början en besvikelse. Den hade dimensionerats för en årsproduktion av 12.000 ton. Av olika, icke fullt utredda orsaker, kom fabriken aldrig upp till sin maximala produktion. Under ett av de första åren steg tillverkningen till 9.000 ton, men gick därefter succesivt ned till 4.000 ton, en produktionsvolym, som icke stod i något rimligt förhållande till de fasta kostnaderna. Redan tidigt började diskussionerna om en ev. nedläggning. Hösten 1919 inställdes driften helt, maskinerna försåldes till Finland och arbetsstyrkan, 270 man permitterades.

Men redan innan detta skett hade en förändring i ägoförhållandena vid Kalixindustrin ägt rum. Den 1 december 1916 framlades för bolagsstyrelsen förslag om sammanslagning av Baltiska Trävaru AB, Norrbottens Sulfat AB och Töre AB samt Kalix Trävaru AB,till ett enda. De som företrädde intressenterna i AB Båtskärsnäs som i samband med storstrejken trätt i likvidation. Aktiekapitalet ökas i detta sammanhang från 2.900.000 kronor till 6.770.000 kronor. Vid styrelsemöte den 26 november 1918 beslutas utredning om bolagets trädande i likvidation. Bolaget hade då tre sågverk i drift, Karlsborg, Törefors och Båtskärsnäs och var dessutom ägare till Luleå Järnverk och Luleå Träsliperi, I februari 1918 kom en affär till stånd med försäljning av Baltiska Trävaru AB:s aktiestock till AB Ytterstfors-Munksund. Axel Wallenberg erhöll ett genomsnittspris av 500 kronor på Baltiska Trävaru AB:s aktier och skulle därmed ha erhållit nära 5 miljoner över det nominella värdet av sitt aktieinnehav.

AB Ytterstfors-Munksund.

Den ny bolagsbildningen.

AB Ytterstsfors har konstituerande bolagsstämma den 18 Oktober 1916.
Vid stämman förelåg en uppgörelse mellan Ytterstfors Trävaru AB och Munksunds Sågverks AB. Som stifare stod Ytterstforts AB, Svenska Emissionsbolaget och Svenska Kredtitbanken, Enell & Olsson.
Aktiefördelningen vid den konstituerande stämman var följande:

Ytteratfors Trävaru AB	30.000 aktier
Svenska Emissionsbolaget (Am. Andersson, H.Schultz)	11.000 aktier
Finans AB (E.Thunberg)	11.000 aktier
Centralgruppens Emmisions AB (O Fahlman)	11.000 aktier
Sv. Kreditkassan Enell & Olsson	5000 aktier
AB Norrlandia (O.Enell)	3000 aktier
Rickard Dymling	1000 aktier
O. Rydbäck§	1000 aktier
T. Bellander	6000 aktier

Efter hand förvärvar det nya bolaget Munksunds Sågverk AB, AB Storfors och Baltiska Trävaru AB. Därmed var huvudparten av all träindustri i norra västerbotten och hela Norrbotten sammanförda i en väldig koncern.
AB Ytterstfors-Munksund fick explotionsartad utveckling och en lika explotionsartad upplösning.
Aktiekapitalet sattes 1916 till 8.000.000 kronor, genom förvärv av ovan nämnda företag ökades aktiekapitalet 1917 till 13 miljoner och 1918 till 32 miljoner för att 1922 nedskrivas till 16.250.000 kronor. För att förstå utvecklingen i den mån den berör Kalixföretagen är en tillbakablick nödvändig. Trävaruindustrin var under åren närmast före första världskriget och under krigsperioden ytterligt konjunkturkänslig och förhållandena var synnerligen osäkra. Delvis hängde detta samman med att man inte, fallet var i sydligare delar av Norrland, fått fram

en stabil cellulosaindustri som, kunde öka företagens lönsamhet. Som jämförelse kan nämnas att Baltiska Trävaru AB som tidigare nämnts, anlagt sulfatfabrik vid Karlsborg, ett företag som dock icke blev särskilt lyckosamt. Vidare hade träsliperi för mekanisk massa anlagts i Luleå, men förhållandena var betydligt mera avancerade söderut.
I sydligare trävarudistrikt hade en cellulosaindustri redan tidigare byggts ut. Forss träsliperi vid Hudiksvall anlades redan 1868. Den första tillverkningen av av kemisk pappersmassa började framställas av ingenjören C.D. Ekman vid Bergvik, där världens första sulfatfabrik anlades 1874. Alltmer hade det bilvit klart, att en lönande sågverksindutri icke gärna kunde hållas vid makt utan att som stöd ha en cellulosaindustri som kunde taga vara på dels de stora mängder sågavfall, som blev för dyrt att bränna eller lägga ut i kajer, med de stigande råvarupriserna , dels tillgopdogöra sig det mindervärdiga skogsvirke som ej med fördel kunde försågas.
Redan 1894 hade AB Båtskärsnäs bildats och övertagit Bergbom, Svanberg & Co:s anläggningar. I samband med storstrejken blev påfrestningarna för svåra, bolaget sattes i konkurs 1910. Fordringsägarna sammanslöt sig i Båtskärsnäsintressenterna, som sedermera blev Kalix Trävaru AB med ett aktiekapital pa 396.000 kronor. Som jämförelse kan nämnas, att AB Båtskärsnas hade ett aktiekapital pa 1.500.000 kronor. Kalix Trävaru AB:s främsta uppgift var att tillvaratage Intressenternas i Båtskärsnäsbolagets intressen. Karaktäristiskt för hela utvecklingen är strävan till sammanslagning av mindre företag till stora konsortier. Drivkrafterna bakom denna företeelse var bl.a. den hårdnande konkurrensen och den tekniska utvecklingen. Ett stycke in pa 1920-talet hade svårigheterna med utfyllnad av råvara från Finland ökat, vilket i hög grad bidrog till att skarpa den norrbottniska träindustrins kris. I mars 1932 inför England en till 10% uppgående tull för sågat och hyvlat virke. Införseltullar beslutas på Irland, och Frankrike höjer avsevärt tullarna och inför särskild kontigentering. Ryssland sätter in en hård konkurrens med kraftig dumpning av priserna. Alla dessa faktorer tillsammans tvingar till en stark koncentration jämsides med moderniseringar och rationaliseringar för att nedbringa produktionskostnaderna. AB Ytterstfors-Munksund drabbas hårt när driften vid Karlsborgs sulfatfabrik måste inställas. Från början torde detta ha varit avsett som en momentan åtgärd, men vid senare överväganden ansågs det fördelaktigt ur bolagets synpunkt att inrikta sig på en koncentration av driften till Piteverken, varför den för en ekonomisk produktion nödvändiga sulfatfabriken uppfördes vid Skuthamn. Läget vid 1920-talets ingång är alltså att Kalixdistriktet har kvar huvudparten av sin sågverksindustri. Karlsborg är fortfarande det främsta verket. Den nödvändiga kompletteringen, sulfatindustrin, var dock demolerad. Detta gjorde Kalixdistriktets och hela ostra Norrbottens trävaruindustri ytterligt sårbar. Våren 1921 sätter den allvarliga krisen in, avbruten endast av sporadiska ljusningar under de följande åren. Den definitiva vändningen kommer med Ytterstfors-Munksund-kraschen 1925 och 1926.

Till belysning av den förödande verkan som *"sågverksdöden får presenteras"* några översiktliga tabeller.

Östra Norrbottens trävaruindustri.

År 1924.

Företag	Antal anställda i chefs-befäls-kontors.tj	Arbetare	Förbrukad råvara i km^3	Prod.-salu-värde
Axelsvik	11	187	23.059	1.278.557
Båtskärsnäs	11	203	19.377	886.846
Fortuna	7	116	16.140	809.741
Karlsborg	7	346	50.925	2.837.700
Granvik	5	112	11.904	509.765
Sandvik	4	202	39.833	2.079.499
Jämtösund	2	120	15.000	677.180
Törefors	6	186	21.082	1.199.721
Summa	53	1.472	197.320	10.279.009

År 1926.

Företag	Antal anställda i Chefs-Befäls-Kont./ tj.män	Arbetare	Förbrukad råvara i km^3	Prod.-salu-värde
Axelsvik	15	188	27.356	1.665.299
Båtskärsnäs	7	262	44.653	2.212.327
Fortuna	7	106	14.926	763.320
Karlsborg	3	89 (end. för. utskeppning)		
Sandvik	5	174	37.550	1.870.423
Jämtösund	3	225	17.666	975.080
Törefors	7	125	14.872	725.706
Summa	47	1.069	153.023	8.212.065

Arbetarstammen har sjunkit med omkring 400, vartill kommer de 90 Karlsborgsarbetarna, som endast hade anställning under några sommarmånader. Råvaruförbrukningen har nedgått med i runt tal 54.000 m^3 och saluvärdet av produktionen med mer än 2 miljoner kronor. Ännu värre ter sig 1927 års siffror efter samma uppställning som ovan:

Företag	Antal anställda i Chefs-Befäls-Kont. /tj.män	Arbetare	Förbrukad råvara i km^3	Prod.-salu-värde
Axelsvik	15	202	22.657	1.814.318
Båtskärsnäs	4	136	16.116	833.943
Fortuna	7	155	17.389	945.010
Sandvik	3	210	39.546	1.965.278

Jämtösund	3	216	20.003	1.380.950
Törefors	4	22	endast utlastning	
Summa	36	941	115.711	6.939.529

Karlsborg är nu borta, den totala arbetsstyrkan i industridistriktet har i förhållande till 1924 års siffror reducerats till 941 råvaruförbrukningen med 81.600 m^3 och produktionens saluvärde med över 3.300.000 kronor. Skiljer man ut Kalixdistriktet och Jämför 1927 års siffror med 1924 års, får man följande resultat:

Kalixverken tillsammans

År	Ant. Anst. i Chefs- /-Befäls. Kont. / tj.män	Arbetare	Förbruk.råvara i m^3	Produkt.-saluvärde
1924	36	852	109.501	5.812.844
1927	26	493	59.162	3.593.271
Sklllnad	10	359	53.339	2.219.673

Men krisen skulle komma att gå ännu djupare, samtidigt som väldiga ansträngningar görs för att rekonstruera Kalixindustrin. Innan redogörelse lämnas för krisens ekonomiska verkningar på kommunernas finanser och för statsmakternas åtgärder, kan det vara på sin plats att summariskt följa de andra anläggningarnas öden. De mot slutet av 20-talet ökande svårigheterna med utfyllnad av råvara från Finland skärper krisen. I samma riktning verkar den allmänna oron på de internationella marknaderna och de stigande avsättningssvårigheterna. Sommaren 1928 nedlägges Jämtösund, för att icke mera återuppstå. Samma år inskränker Sandvik driften till endast 104 gångskift och 1929 är det helt ur räkningen. I november 1930 är turen kommen till Fortuna, som då slår igen för alltid. Bergbom, Svanberg & Co, som efter den Ytterstfors- Munksundska konkursen inköpt Båtskärsnäs 1928, får under 1932 och 1933 övermäktiga svårigheter att kämpa med, och sistnämnda år står bolaget inför sitt fall. Axelsvik och Båtskärsnäs inköptes sistnämnda år av Kungl. Domänstyrelsen, varvid Axelsviksverket nedlägges och raseras.
Läget är alltså detta:
Råneå är helt utan exportindustri i trävarubranchen, Törefors är tidvis nedlagt, Seskarö förlorar båda sina sågverk, och I Nederkalix koncentreras intresset på att kunna rädda åtminstone en del av industrin, sedan flera verk definitivt förlorats.
De för östra Norrbotten och särskilt för Kalixdalens industrier mest förödande verkningarna fick det förhållandet, att vid en rekonstruktion av munksundsaktiebolaget, samtliga de av Kalixindustrin ägda skogarna överfördes i Munksunds ägo. Därigenom blev Kalixbygden utan privatägt underlag av råvaror för en trävaruindustri. Förloppet här faller icke inom ramen för denna framställning, utan kräver sin egen undersökning. Det räcker att konstatera att en framtida rekonstruktion av industrin i Kalixdalen mötte ett av sina svåraste hinder, i det förhållandet, att råvaruunderlaget som industrin tidigare hade haft, nu i stort sett var borta. De ekonomiska och sociala verkningarna av Ytterstfors-munksunds sammanbrott för hela östra Norrbotten och speciellt för Kalixdalen var långa stycken förödande.
Först drabbades kommunerna direkt på grund av sin lagstadgade skyldighet att svara för befolkningens försörjning när den träffades av arbetslöshet, indirekt drabbades kommunerna i längden med ännu mer förödande verkningar, därigenom att skatteunderlaget krymper på ett sätt som skulle vara ödesdigert, redan med "normala" utgifter, men som blir katastrofalt med de ökade krav som ett ständigt stigande understödsbehov ställer på kommunernas finanser.
En sammanställniug av några siffror, som belyser fattigvårdsklientelets tillväxt och de därmed stigande utgifterna på understödskontot, talar sitt eget dystra språk. Sammanställningen av antalet understödstagare omfattar de fyra kustkommunerna: Råneå, Töre, Nederkalix och Nedertorneå samt skogskommunen Överkalix. Den sistnämnda har medtagits, därför att en stor del av dess arbetarbefolkning hade säsongsarbete hos kustens Industrier, dels i vinterns skogsdrivningar, dels i

sommarens flottning, sortering, utlastning och flottläggning. Denna kommun kommer därför att drabbas på ett mycket kännbart sätt när förädlingsindustrin stympas. Tabellen över antalet understödstagare visar en markant ökning från 1925, då Ytterstfors-Munksurid kommer på obestånd. I Nedertorneå blir ökningen särskilt kraftig från 1927, då Sandvik börjar inskränka för att 1928 helt nedlägga driften.

Tabell över antalet understödstagare i Östra Norrbottens kustkommuner och Överkalix, för perioden 1924-1936.

Kommun	1924	1925	1930	1935	1936
Råneå	259	294	745	2156	2228
Töre	359	332	769	990	964
Nederkalix	619	816	2336	3537	3448
Nedertorneå	239	298	941	1193	1512
Överkalix	208	253	643	2051	2365

Befolkningens storlek i de nämnda kommunerna under tre av de berörda åren: 1925, 1930, 1935.

Kommun	1925	1930	1935
Råneå	8822	8698	8936
Töre	4549	4481	4727
Nederkalix	12523	13228	13974
Nedertorneå	4501	4491	4459
Överkalix	6914	7354	7934

En analys av tabellerna ovan visar bl.a. hur i runt tal ungefär en f järdedel av de fem kommunernas befolkning är att hänföra till fattigvårdens understödsklientel.

Procenttalet för 1935 ter sig sålunda:

För Råneå 24,02 %
" Töre 20,99 %
" Nederkalix 25,31 %
" Nedertorneå 26,78 %
" Överkalix 25,82 %

Ännu mera talande blir dessa siffror, om de jämförs med motsvarande siffror för år 1924. Procentalet för detta år blir nämligen:

För Råneå 2,96 %
" Töre 5,75 %
" Nederkalix 5,02 %
" Nedertorneå 5,39 %
" Överkalix 3,05 %

Även om man måste utgå ifrån att understödspolitiken är generösare på 1930-talet, än vad den varit under 1920-talet, visar dock siffrorna en skrämmande försämring av kommunernas försörjningsförhållanden. Vidare må man lägga märke till, att för Råneå, Nedertorneå och Överkalix är 1936 ännu svårare än 1935.
Arbetslösheten var oerhört tryckande. Till belysning av detta vill jag anföra siffrorna för Töre och Nederkalix,

så som de framläggas i Arbetslöshetskommissionens remissutlåtande till de Kungl. Propositionerna nr: 252/1927 och 197/1931, till vilka det senare blir anledning att återkomma.

Arbetslöshetsläget i Nederkalix och Töre under tiden 1 Jan. 1925-31 mars 1927.

	Anmälda arbetslösa		Därav kommunala och statliga reservarbeten	
År 1925	I Kalix	I Töre	I Nederkalix	I Töre
Januari	562	325	378	40
Februari	406	212	316	87
Mars	345	162	258	110
April	114	117	114	74
Maj	12	130	12	7
Juni	8	161	8	2
Juli	11	-	7	-
Augusti	11	-	7	-
September	9	-	5	-
Oktober	386	143	5	-
November	803	174	4	-
December	873	161	139	30

Hur brant kurvan för **fattigvårdskostnaderna** stiger i Nederkalix, när krisen har satt in framgår av följande tabell.

År	Kommunernas fattigvårdskostn. i kr.	Per skattekrona	I % av utdebiteringar (alla betalningar)
1921	137.279,16	1,7	16,3
1922	165.754,31	2,30	20,2
1923	165.246,67	4,04	30,8
1924	174.694,32	4,92	33,3
1925	182.612,48	4,85	30,9
1926	212.840,00	5,49	37,0

Nedanstående tabell visar skatteunderlag och utdebitering till kommunalskatt i Töre och Nederkalix kommuner.

Till detta får läggas landstingsskatten, som under den berörda tiden genomsnittligt hållit sig vid 4,05 kronor per skattekrona. Vänstra kolumnen upptar det belopp, varå kommunalskatt utdebiteras, högra kolumnen upptar uttaxeringen per skattekrona.

År	Töre		Nederkalix	
1923	885.155	17,27	3.558.455	14,75
1924	926.806	16,85	3.761.025	15,65
1925	910.265	16,80	3.643.924	15,70
1926	905.073	18,60	3.706.966	16,45
1927	819.325	19,25	3.357.014	18,20
1928	724.069	19,25	3.243.693	17,80
1929	1.304.840	17,55	5.908.660	15,00
1930	1.351.590	18,35	6.486.950	15,05
1931	1.395.640	21,30	6.104.030	17,00
1932	1.440.120	22,80	5.204.610	20,00
1933	1.305.080	26,00	5.031.740	20,80
1934	1.339.270	23,60	5.050.250	20,40
1935	1.539.280	23,45	5.535.130	21,50
1936	1.495.250	28,35	5.584.800	22,00
1937	1.503.470	26,95	6.247.850	20,00
1938	1.924.710	26,15	7.113.750	20,10
1939	2.128.560	28,15	7.908.500	19,70
1940	2.100.560	28,15	8.215.850	20,25

Statsingripande och rekonstruktion

Lokala initiativ

Rekonstruktionen av Munksundsbolaget hade betytt något av en katastrof för Kalixbygden beroende på att de tidigare bolagsägda skogarna i Kalixdalen med Överkalix, Korpilombolo och Tärendö socknar jämte södra delen av Gällivare socken - tidigare ägda av Bergman, Hummel & Co och AB Båtskärsnäs och deras efterföljare - överförts till Munksundsbolaget. Därmed var det gamla Industriområdet i Kalixkusten i avsaknad av privatägd skog som industriunderlag. När katastrofen för Nederkalix kommun och dåvarande Töre kommun blev klar kontaktades ansvarigt folk i olika ställningar i länet för att man skulle försöka finna utvägar till att på nytt skapa en tryggad försörjning. En redogörelse för läget i kommunen lämnades till direktören och riksdagsmannen

David Hansén den 2 december 1932. Bland annat redogjorde man där för de värden, som de nu stillastående verken representerade och de verkningar som den minskade skatteförmågan och de ökade fattigvårdskostnaderna skapade. Som motivering för ett återupptagande av driften med statligt stöd framhölls att nya arbetstillfällen skulle innebära en ökad skatteförmåga och minskade fattigvårdskostnader, vilket helt skulle förändra bygdens liv. En omfattande skriftväxling mellan kommunala representanter och representanter för fackföreningarna sker å ena sidan och å andra sidan ansvariga riksdagsmän, förutvarande verksägare och andra kommer till stånd. En utredning verkställes på kommunens uppdrag av disponent Broman vilken utmynnar i en plan på driftens återupptagande vid vissa av Kalixverken. Skriftväxlingen och utredningarna är för vidlyftiga för att i denna begränsade framställning utförligare refereras. Ledningen för Töre-Seskarö Samorganisation riktar den 13 augusti 1932 en skrivelse till Konungen sedan det blivit uppenbart att icke allenast Karlsborg försvunnit ur bilden, utan även Axelsvik och Båtskärsnäs, jämte det relativt lilla sågverket Fortuna, på Ängören nedlagts. Skrivelsen utmynnar i ett förslag att Kungl. Kaj:t må gå i författning om att en kvantitet motsvarande en produktion av 12.000 – 15.000 standards sågade trävaror för Axelsviks och Båtskärsnäs sågverks räkning kommer till stånd under vintern 1932-1933 genom Domänstyrelsens försorg. Samtidigt borde förhandlingar upptas med sågverkens dåvarande ägare för att överenskomma om den form under vilken förädlingsverksamheten skall ske i ovan nämnda timmarkvantitet. Skrivelsen är undertecknad av sedermera landshövdingen O.W. Lövgren, fackföreningsordföranden Albin Ståhl och Nederkalix kommunalnämnds ordförande Torsten Åkerström. Aktionen leder till att Domänstyrelsen i Juli 1933 bemyndigades inköpa Båtskärsnäs sågverk för att trygga driften där, detta meddelas den nya kommunalnämndsordföranden Gustav Dahllöv i skrivelse den 1 juli 1933. I skrivelse till statsrådet Gustav Möller under 1933 hade kommunalledningen påtalat den risk som fanns för att vissa timmerkvantiteter, avsedda för försågning i Kalixdistriktet, skulle bogseras söderut.
Man hade också att klara ut förhållandena till Svenska Handelsbanken i egenakap av huvuddelägare i Ytterstfors-Munksund. Även härvidlag föreligger en skriftväxling.

Aktionen för att återupprätta Karlsborgsindustrin

Ett initiativ för att återupprätta Karlsborgsindustrin togs inom Nederkalix kommun, och man kan tala om en verklig samling, på bred front. Främst bland initiativtagarna återfinnes ett par prominenta industrimän i Kalixbygden, nämligen disponenten Gustaf A. Svanberg, (chef för Bergbom, Svanberg & Co), och disponenten Emil Lindgren, som tidigare varit chef i såväl Båtskärsnäs som Karlsborg, kommunalnämndens ordförande, sedermera fattigvårds- och barnavårdskonsulenten Carl Lindbäck, riksdagsmannen, sedermera landshövdingen i Norrbottens län, O.W. Lövgren, dåvarande landshövdingen Gösta Malm och landssekreterare A. Holm.
Det blev senare Emil Lindgren, som i egenskap av chef för det nya industribolaget, fick bära det mesta av arbetet och bekymren, medan O.W. Lovgren inför riksdagen och hos myndigheterna framför andra fick föra det nya företagets talan. Ur de många förberedande överläggningarna utkristalliserade sig så småningom Kalix träindustriaktiebolag, som den 8 nov. 1926 utfärdade sin stiftelseurkund.
Ur densamma må följande anföras till belysning av bolagets organisation och syfte:

1. Bolagets verksamhet skall hava till föremål att vid Karlsborg i Nederkalix socken idka fabriks- och sågverksrörelse jämte annan därmed förenligt verksamhet.
2. Bolagets styrelse skall hava sitt säte i Karlsborg i Nederkalix socken av Norrbottens län.
3. Aktiekapitalet skall utgöra lägst tre millioner och högst nio millioner kronor.

Beslutet om att bilda detta bolag hade moraliskt stöd i ett sammanträde, som hölls i augusti 1926 i Kalix, i närvaro av några regeringsledamöter, representanter för andra myndigheter, landshövdingen i Norrbotten jämte bygdens representanter. I den utredning, som låg till grund för förslaget om Karlsborgsindustrins rekonstruktion, kom man efter vissa justeringar fram till följande program, med här angivna beräknade kostnader.

1. Sågverket skulle iordningställas för en årsproduktion på minst 8000 standard
2. Sulfatfabriken skulle återutrustas och givas en årskapacitet på minst 15.000 ton sulfatmassa.

Kapitalbehovet beräknades på följande sätt:

1. Köpeskilling till Aktiebolaget Ytterstfors-Munksunds konkursförvaltning	850.000 kr
2. Modernisering av sågverket och färdigställande av sulfatfabriken	3.500.000 kr
Tillhopa:	4.350.000 kr
För driften erforderligt förlagskapital	3.508.850 kr
Summa kapitalbehov:	7.858.850 kr

Aktiekapitalet hade fastställts till 3.000.000 kronor och tecknats på följande sätt (enllgt förslag)

AB Ytterstfors-Munksund eller dess rättsinnehavare	850.000 kr
Svenska Staten	500.000 kr
Genom Nederkalix industriförening u.p.a.	. 1.500.000 kr
Diverse personer	150.000 kr
Summa kronor:	3000.000 kr

Som stöd för bolagets aktieteckning i bygden bildades Nederkalix Industriförening u.p.a. med uppgift att ombesörja aktieteckningen för 1.500.000 kr samt att upplåna nämnda belopp och ställa till bolagets förfogande som ett förskott å de aktier, som tecknades i bygden, men som av de låga inkomsttagare , som i många fall tecknade, ej kunde inbetalas kontant. Lånet skulle succesivt amorteras, allt eftersom aktierna betalades efter uppgjord amorteringsplan. Industriföreningen ansökte hos Nederkalix kommun om dess borgen för lånet. Då det var tveksamt, om kommunen ägde rätt att teckna dylik borgen, måste frågan underställas Kungl. Maj:ts prövning. Regeringsrätten fann vid prövning, att kommunen ej kunde anses ha laglig rätt att teckna den ifrågasatta borgen, varför framställningen härutinnan av Kungl. Maj:t avslogs. Då hela frågan på detta sätt kom i en återvändsgränd, hade en annan plan utarbetats. Det föreslogs, att Nederkalix Industriförening skulle erhålla ett statslån å 1.500.000 kr. Som säkerhet skulle läggas de

hypotek föreningens medlemmar kunde erbjuda, och aktier skulle tecknas i övrigt efter ovan angivna plan. Av remissinstanserna tillstyrkte Länsstyrelsen och Arbetslöshetskommisionen, den sistnämnda under framhållande av de betydande kostnader, som arbetslösheten i Nederkalix förorsakade såväl stat som kommun. Kommerskollegium och Socialstyrelsen uttalade i ett gemensamt utlåtande starka betänkligheter mot statens engagemang i form av aktieteckning, men ämbetsverken förklarade sig icke vilja motsätta sig *"att staten lämnar det stöd, som erfordras för de föreslagna industriernas återuppbyggande".* De förordade dock hellre lån än aktieteckning.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 252/1927 framlägges ärendet för riksdagen. Det är på sitt sätt signifikativt, att socialdepartementet står för propositionen efter gemensam beredning med finans-, Jordbruks- och handelsdepartementet. Efter en utförlig redogörelse för läget i Nederkalix och vad i utredningen framkommit, föreslår Kungl. Maj:t riksdagen att bevilja 2.000.000 kr för "upprättande av viss industriell verksamhet inom Nederkalix socken Norrbottens län." Därav var 1.500.000 kr avsedda som lån åt Industriföreningen och högst 500.000 kr till aktieteckning. Statsutskottet splittrades starkt. Dess socialdemokratiska ledamöter yrkade i anslutning till en motion av O.W. Lövgren om avsättande av 10.000.000 kronor till en "näringsrevisionsfond" att användas till stöd åt betryckta industrier, att 5.000.000 kronor skulle avsättas som "hjälpkredit åt svenska industrier till lindrande av arbetslöshet. Ur denna fond skulle, enligt yrkandet Kalixindustrin få 2.000.000 kronor i enlighet med propositionen. Rent avslag yrkade två högerledamöter, medan bondeförbundets ledare yrkade avslag med särskild motivering. Efter långa principdebatter i båda kamrarna biträdde riksdagen Utskottsmajoritetens bifallsyrkande till propositionen. I andra kammaren samlade dock den socialdemokratiska reservationen 103 röster mot 109 för utskottets förslag. Konstituerande bolagsstämma hölls med Kalix Träindustriaktiebolag den 29 februari 1928. Ur den första styrelseberättelsen, avgiven till bolagsstämman 1929 må följande anföras:

".. Sedan Kalix Träindustriaktiebolag vid bolagsstämma den 29 februari 1928 konstituerats, blev det den vid stämman utsedda styrelsens första uppgift att organisera förvaltningen och vidtaga åtgärder för snarast återupptagande av den industriella driften vid Karlsborg efter de riktlinjer, som uppdragits av industrikommitterade och som vunnit statsmakternas gillande.

... Sågverkets drift återupptogs i början av augusti månad och har därefter upprätthållits.

... Fullständiga ritningar för sulfatfabrikens ombyggnad hava utarbetats samt om- och nybyggnader med all makt under året bedrivits och i det närmaste slutförts beträffande inredningar och maskingrunder. ..."

Den förut nämnda Propositionen upptog också förslag om godkännande av råvarukontrakt upprättat mellan Kungl. Domänstyrelsen och Kalix Träindustriaktiebolag. Som tidigare omnämnt överläts de skogar, som Ytterstfors-Munksund förfogade över i Kalixdalen, vid

konkursen till industrier i södra Norrbotten, varför Kalixindustrin icke hade möjlighet att stödja sig på några egna skogar. Det ansågs därför naturligt, att staten, som var ägare till mer an 60 % av skogen i det för Kalixindustrin naturliga avverkningsområdet, skulle åtaga sig råvaruleveranserna i betryggande omfattning.

Råvarukontrakt och ekonomisering. *

Råvarukontraktets huvudpunkter var följande:

Sågtimmer:

Kvantitet per år 1.700.000 toppmätta eng.cylinderkubikfot. Till grund för prisberäkningen lades de försäljningspriser, som av Domänstyrelsen utvunnos i Norrbotten under 1924-26. Den detaljerade prislistan utgår från ett beräknat exportpris på sågade trävaror i Härnösands distrikt om £ 13.5/per standard för 7" osorterade furubattens fob. En höjning av priset skulle ske med 1öre per cylinderkubikfot för varje höjning av exportpriset i Härnösand över angivna summan med fulla 10 shillings.

Massaved:

Kvantitet ca: 900.000 flottningskubikfot. Priset beräknades efter ett massapris för export från Härnösands distrikt á 220 kr per ton. Priset skulle höjas med ett öre per kubikfot för varje höjning av exportpriset mod fulla 10 kr per ton utöver 220 kr.

Det skulle s&dan visa sig, att detta leveranskontrakt kom att bli mycket omdiskuterat och vållade bolaget svåra bekymmer. Man må lägga märke till, att kontraktet säkerställes säljaren vid stigande exportpriser, men icke lämnar köparen någon som helst kompensation vid vikande prisrörelser. Domänstyrelsen avböjde förslag i denna riktning.

Nästa års riksdag mötte på nytt Kalixfrågan i Kungl. maj:ts proppsition nr 38/1928, vari Kungl. Maj:t anmälde för riksdagen, att kreditbehovet för den projekterade industrin måste delvis tillgodoses på annat sätt om som förutsattes i prop 252/27. Svenska Handelsbanken, med vilken förhandlades om förlagskredit, hade låtit utreda kreditbehovet genom direktören J. L. Ekman i Exportföreningen. Denna hade kommit fram till något högre siffror än i de tidigare kalkylerna, nämligen:

För anläggningarna	4.700.000 kr
och förlagskredit	4.230.000 kr
	8.950.000 kr
	eller avrundat: 9.000.000 kr

Följande aktier hade tecknats:

Ytterstfors-Munksunds konkursförvaltning.	830.000 kr
Nederkalix Industriförening (drygt)	1.500.000 kr
Ytterligare säkerställda	150.000 kr

Handelsbanken begärde för sin förlagskredit på högst 4.500.000 kronor säkerhet dels i förlagsinteckningar, motsvarande kreditens totalbelopp, dels i fastighetsinteckningar till samma belopp. Bolaget hade vidare beviljats lån ur Industrilånefonden med 500.000 kr och från Postsparbanken med 500.000 kr.
Säkerhet för dessa lån låg i två inteckningar å vardera 500.000 kr med lika förmånsrätt och liggande mellan 500.000 kr och 1.500.000 kr. Bottenintecknigen och andra inteckningar med sämre rätt skulle, Jämte förlagsinteckning, gå till Svenska Handelsbanken. Kapitalet var således uppe i 8.500.000 kr. Återstoden, en halv miljon skulle enligt regeringsförslaget tryggas därigenom, att Domänstyrelsen lämnade ännu ett års kredit på råvaruleveranserna, vilket i runt tal betydde 500.000 kr. Inteckning skulle tagas i bolagets fastigheter till 1.000.000 kr liggande efter 3.856.000 kr. Ehuru på nytt tvekan om statens engagemang i denna form uttalades, biföll riksdagen till alla delar Kungl. Maj:ts förslag. De ömmande sociala förhållandena fingo fälla utslaget, även där man av principiella skäl, sade sig vara mycket tveksam. I Kalixbygden hade man anledning till att med den största tillfredsställelse hälsa utgången av riksdagsbehandlingen. En blick på den tidigare tabellen visar hur man i kommunens finanser kan avläsa de lättnader, som industrins återupprättande innebar. Nya svårigheter skulle emellertid uppstå. De allmänna marknadsförhållandena och den internationella krisen vid 30-talets ingång kom att påverka de andra industrierna i bygden på ett sådant sätt, att de bekymmer, som lättat genom Karlsborgs rekonstruktion kommer igen i annan form.
Dessa föhållanden komma att behandlas i en annan avdelning av framställningen. För sammanhangets skull fullföljes först behandlingen av Karlsborgsindustrins utveckling och därmed sammanhängande förhållanden.

Karlsborgsidustrin 1929-1936

Självfallet måste 30-talets allmänna marknadsläge med i stort sett vikande pristendenser, ibland förenade med avsättningssvårigheter, vara synnerligen ödesdigert för en nystartad och relativt svagt kapltaliserad industri.
Styrelsens berattelser för åren 1929 och 1930 visar att anledningarna till bekymmer var stora. I berättelsen för 1929 heter det: "Konjunkturen på trävarumarknaden företedde redan vid 1929 års ingång en vikande tendens, som allt sedan dess fortfarit; även sulfatmarknaden har varit mycket svag. I följande berättelse säger styrelsen om konjunkturläget:
"Konjunkturerna på trävarumarknaden hava under året ytterligare försämrats, varför det med rådande råvarupriser och gällande arbetsomkostnader i övrigt, varit förenat med svårigheter att få denna gren av fabrikationen att lämna något överskott. Sulfatmassemarknaden visade redan vid 1929 års slut vikande tendenser, som under första halvåret 1930 kulminerade i ett katastrofalt prisfall,

som fortfarande kvarstår. Följden av prisfallet har blivit, att bolaget som icke kunnat i större utsträckning lagra massatillverkningen, varit nödsakat utförsälja produktionen till priser, som legat under tillverkningskostnaderna. Visa driftsinskränkning hade måst företagas och rörelsen visade ett underskott på 1.047.204,29 kr

Det var nu nödvändigt att tillföra bolaget nytt kapital. En framställning ingavs till Kungl. Maj:t om ett tillskott till aktiekapitalet med 2 miljoner kr. Samtidigt begärdes hos kungl.| Domänstyrelsen revision av råvarukontraktet, då det visat sig, att de priser, man fick betala med nuvarande förhållanden kom att ligga betydllgt över öppna marknadens råvarupriser.

Framställningen till Kungl. Maj:t föranleder en proposition till 1931 års riksdag (nr 197/1931), i vilken bolagets ställning och svårigheter belysas. Konjunkturerna hade enligt av regeringen företagen undersökning synnerligen ofördelaktigt påverkat företagets verksamhet. Massapriserna t.ex. företedde stark nedgång:

Vid bolagets tillkomst	200 kr/ton
1929	185 kr/ton
1930	100 kr/ton

Beträffande råvarukontraktet hade under remissernas gång en omfattande skriftväxling mellan bolaget och Domänstyrelsen utspunnit sig. Dess detaljer och argumenteringar kunna dock ej i denna framställning närmare refereras. Det hela hade dock resulterat i en preliminär uppgörelse om nytt kontrakt efter en glidande prisskala, som säkerställde säljaren vid ökande priser och köparen vid fallande. Regeringen föreslår dels en aktieteckning med 2 miljoner kronor och dels godkännande av det nya råvarukontraktet, och förslagen vinner riksdagens bifall. Under åren 1931-1933 fortsätter i stort sett dödläget och de vikande tendenserna på världsmarknaden. Vissa tider måste driften inställas. Dollarfallet 1933 förorsakar bolaget omfattande förluster, då produktionen till stor del sålts till USA. Följande år förbättras läget något, och en vinst på rörelsen uppstår på 188.188 kr, som överföres till förnyelse- och avskrivnings- fonden. Beloppet räckte dock icke till för att möta det ackumulerade avskrivningsbehov, som förefanns redan tidigare. Hösten 1934 och våren 1935 drabbas verken av förödande katastrofer. Genora storm och översvämning raseras hösten 1934, 505 meter utlastningskaj. Den 5 januari störtar under orkanartad storm kabelkranen vid sulfatfabriken och slås i spillror. Slutligen den 25 maj brinner såghuset i sin helhet ned, jämte en del av maskin-och ångcentralen, hyvleri och hackbingar samt elektrisk och maskinell utrustning. Räkenskaperna visar för 1935 en vinst på 17.769 kr och 35 öre. Avskrivningar har kunnat göras med kr 204.177 kr och 89 öre. I ett tillägg till styrelseberättelsen heter det:

> *"Först sedan denna styrelseberättelse avgivits har styrelsen fått del av den utredning, som verkställts av ledamoten i Svenska Advokatsamfundet, advokaten Otto Schultz. I anledning av utredningsmannens, på sid. 10 i sin utredning, gjorda uttalande angående bolagets skyldighet att träda i likvidation, vill styrelsen såsom sin bestämda uppfattning hävda, att bolagets ekonomiska ställning icke är sådan, att skyldighet för bolaget att träda i likvidation jämlikt § 97 i aktiebolagslagen för närvarande skulle föreligga."*

Därmed förs vi in på vad som skett år 1934 i en förnyad behandling av Kalixproblemet i regering och riksdag. Den 5 juli 1933 hade bolaget hos Kungl. Maj:t anhållit om ett statligt lån à 1.000.000 kr då

stora likviditetssvårigheter uppstått på grund av marknadsläget. I Kungl. Mal:ts proposition nr 266/1934 tas frågan upp till riksdagsbehandling. I propositionen lämnas en redogörelse bl.a. för en utredning, om de allmänna förutsättningarna för en industri i Kalixbygden, som socialdepartementet låtit företaga. Utredningsmännen herrar Elias Bosaeus och Knut G.Norlin hade den 2 mars avgivit gemensamt utlåtande, vari konstaterades, att förutsättningar för en träförädlingsindustri i Kalixbygden måste anses föreligga. Kalix Träindustriaktiebolag var dock i behov av en sanering i ekonomiskt hänseende, främst med hänsyn till de förluster som de låga marknadspriserna vållat. En utredning av kapitalbehovet visade, att man omedelbart behövde 1.300.000 kronor dels för att täcka uppkomna förluster, dels för att kunna utföra vissa rationella förbättringar. De sakkunniga ansåg, att bolaget stod på gränsen till likvidation, och man kunde välja två olika vägar:

1. Att uppskjuta saneringen till 1936, då nu gällande råvaruavtal utgår och under tiden förse bolaget med nödigt kapital.
2. Att sanera omedelbar, i vilket fall kapitalbehovet ansågs vara 3.500.000 kr.

Vidare f'öreslog de sakkunniga, att föreningen Nederkalix Industri u.p.a., som icke kunnat fullgöra sina åtaganden skulle likvidera. I sitt remissyttrande, som utmynnade i tillstyrkan till Kungl. Maj:ts förslag om ett lån på 1.500. 000 kronor redogör Arbetslöshetskommissionen för det synnerligen bekymmersamma arbetslöshetsläget i kommunen och framlägger därvid följande siffror:

1933		1934	
Juli	1,008	Jan.	1,281
Aug.	1,004	Febr.	1,170
Sept.	1,170	Mars	1,135
Okt.	1,217		
Nov.	1,468		
Dec.	1,460		

Socialstyrelsen och Kommerskollegium föreslog i sitt remissyttrande, att lånet skulle sättas till 1,3 miljoner kronor. Statsutskottets motivering för tillstyrkande till regeringens förslag är av stort intresse. Det fastslår nämligen att Kalixbolaget tillkommit som ett *"viktigt led i utbyggandet av Norrbottens träindustri, ooh att staten, som den största skogsägaren i de berörda trakterna måste anses vara ansvarig för utvecklingen."*

Det märkliga sker alltså, att vad som upprepade gånger framhållits av representanter för bygden, nu upphöjes till det mäktiga statsutskottets motivering. Utskottet förordade vidare en grundlig utredning beträffande den framtida gestaltningen av Kalixbygdens trävaruindustri. Bondeförbunds- och högerledamöter i utskottet reserverade sig för avslag på propositionen och tvenne folkfrisinnade för det lägre beloppet, 1.300.000 miljoner kronor. Riksdagen biföll regeringens förslag. En omfattande utredning igångsattes omedelbart för att utröna den lämpligaste formen för organisation av trävaruindustrin i östra Norrbotten jämte andra därmed sammanhängande organisationsproblem. Till lägets förutsättningar hör, att Domänstyrelsen jämlikt riksdagsbeslut övertagit dels Sandviks sågverk, som drevs sedan 1932, dels Båtskärsnäs, som efter ombyggnad drevs sedan den 28 augusti 1934. Riksdagen hade nämligen avvisat ett förslag som länsstyrelsen i Norrbottens Län jämte sakkunniga år 1929 framställt om statliga åtgärder för att flytta bort

industriarbetar-befolkningen från Seskarö. Vidare var Domänverket ägare till Lövholmens sågverk i Piteå.

Planer för en ny driftsform.

Den 31 december 1934 tillkallade chefen för Socialdepartementen direktören S. Boman såsom särskild utredningsman rned uppdrag att "på grundval av en ingående undersökning av Kalix Träindustri-aktiebolags ekonomiska ställning åvägabringa en genomtänkt ekonomisk plan på lång sikt för verksamhetens upprätthållande i syfte att skapa underlag för ett definitivt ordnande av företagets förhållanden." Den 20 mars 1935 framlade direktör Boman resultatet av sin utredning, vilken utmynnade i det i uttalandet, att i Domänstyrelsens sågverk och Kalixanläggningarna borde sammanföras under gemensam ledning. Två alternativ skisserades:

A.Att Domänverket skulle ta hand om och driva anläggningarna i Karlsborg under gemensam ledning med Domänstyrelsens övriga sågverk i Norrbotten.

B.Att ett särskilt, av Domänstyrelsen ägt, aktiebolag skulle bildas för träindustridriften.

Av remissmyndigheterna tillstyrkte Kommerskollegium, Socialstyrelsen och Statskontoret den ifrågasatta aktiebolagsbildningen, medan Länsstyrelsen och Domänstyrelsen förordade alternativ A.

Vidare utredning ansågs nödvändig och Kungl. Maj:t uppdrog den 28 juni 1935 åt advokaten av Sveriges Advokatsamfund-Otto Schultz att verkställa denna. I direktiven angives, att utredningen avser:

> *"ett övervägande i detalj av lämpligaste tillvägagångssättet för de i Kalix belägna industrianläggningarnas sågverk och sulfatfabrik inordnande under gemensam ledning med Domänverkets sågverksanläggningar Sandvik, Båtskärsnas och Lövholmen."*

Det skulle förutsättas, att anläggningarna antingen övertogs av Domänverket i egen regi eller att ett särskilt bolag med staten som störste intressent skulle bildas. Att som sakkunnig biträda vid utredningen utsågs direktören V.H.S. Tham och civilingenjören J.E. Werner. Den 25 januari 1936 framlade advokat Schults resultatet av sin utredning. Den utmynnar i ett förordande av vad som i utredningen benämnes alternativ B.

De sakkunniga hade gjort två olika värderingar av de tillgångar, som represen-terades av Kalixanläggningarna och av Domänverkets sågverk: Båtskärsnäs, Sandvik och Lövholmen.

Enligt värdesättning 1, som byggde på deras egna beräkningar, kom de fram till en sammanlagd summa av 14.499.726 kr

Värdesättning 2, som upptog, fastigheterna till taxeringsvärdet, slutade på en summa av 11.786.918 kr.

Med hänsyn till de förluster Kalixindustrierna gjort på grund av kunjunkturer och den därav följande svaga ekonomin, som enligt utredningesmannen måhända lett till att 2/3 av aktiekapitalet var förbrukat borde förvärvssumman för Kalixbolagets tillgångar sättas till 4.500.000 kr eller samma summa som bolagets skulder.

Ett nytt bolag, som skulle överta samtliga verken beräknades behöva ett aktiekapital på 11.750.000 kr. Därvid hade man beräknat 1.250.000 kr för utbyggnad av Karlsborgs

sulfatfabrik till en kapacitet av 30.000 ton årligen.
Domänstyrelsen och riksräkenskapsverket förordade altemativ A, medan kommerskollegium, socialstyrelsen och statskontoret anslöt sig till alternativ B.
Beträffande likviderandet av Nederkalix Industriförening u.p.a. hada utredningsmannen föreslagit, att för dom som alltjämt häftade i skuld till föreningen för tecknade aktier, skulle ett ackordsförfarande ordnas och ackordsumman sättas till 10% av det tecknade beloppet.
Departementschefen föreslår att alternativ A i utredningen måtte bli riksdagens beslut, och att alltså Domänverket nu i egen regi övertaga Kalixverken i huvudsaklig överensstämmelse med i utredningen uppdragna grunder. Vidare yrkar han, att föreningen Nederkalix Industri må avvecklas efter av utredningsmannen föreslagna linjer. Via jordbruksutskottets behandling av frågan ansluter sig utskottsmajoriteten till regeringens förslag. I en reservation av Vollrath Tham m.fl yrkas avslag på Kungl. Maj:ts proposition i vad avser Domänverkets övertagande av Kalixverken och att särskilt bolag må bildas för övertagande av Kalixindustrierna jämte Domänverkets sågverk i Norrbotten. I en motion i andra kammaren hade Olof. Lövgren yrkat, att eftersom bokslutet för Kalix Träindustriaktiebolag visade att 68 % av aktiekapitalet fortfarande var kvar, skulle de enskilda aktieägarna tillerkännas en ersättning vid likvidation, som svarade mot 63% av deras aktieinnehav.
Utskottet yrkade emellertid avslag på motionen. I den följande riksdagsdebatten segrade regeringsförslaget, men frågan om aktiebolagsbildningen för övertagandet av Domänverkets industrier föll framåt och resultatet blev sex år senare Aktiebolaget Statens Skogsindustrier, vars tillkomsthistoria senare skall skildras.
I och med Domänstyrelsens övertagande av Karlsborgsindustrierna hade dessa företag fått en stabilisering och en tryggad framtid, som blev av den allra största betydelse för hela bygdens ekonomiska liv.
Det må betecknas som en ödets ironi, att Kalix. Träindustriaktiebolag enligt riksdagsbeslutet träder i likvidation just vid den tidpunkt, då det definitiva konjunkturomslaget redan är på väg. Den sista styrelseberättelsen omfattar tiden 1/1 - 26/10 1936. Där heter det bl.a. :
j "Utförsäljningsprisen för såväl sågade trävaror som sulfatmassa har under den senare delen av säsongen visat stigande tendenser, som resulterat i att bolagets rörelse lämnat betydande överskott. Utsikterna för kommande år te sig ännu mer gynnsamma. Räkenskaperna utvisa en vinst av de tio månadernas förvaltning å 686.395,29 kronor, som överfördes till avskrivnings- och förnyelsefonden.

Från statligt verk till Aktiebolag

Aktiebolaget Statens Skogsindustrier. Redan i sitt yttrande över Kungl. Maj:ts proposition nr 266/1934 hade statsutskottet förordat en grundlig utredning av Kalixindustriernas framtida status och sedan riksdagen bifallit regeringsförslaget på ett lån på l.500.000 kr igångsattes omedelbart utredningen. Direktören S. Boman, hade, som tidigare nämnts

kommit fram till två alternativa lösningar, dels en drift i Domänverkets regi och dels en särskild aktiebolagsbildning. Till samma resultat kom advokat Schultz i sin utredning.
När riksdagen biföll Kungl. Maj:ts proposition nr 193/1936 innebar det, att alternativ A hade segrat. Men reservationerna var så starka, och de skäl som framförts för aktiebolagsbildningen så bärande, att frågan icke kunde avvisas.
Det stod klart för såväl riksdagen, som de berörda myndigheterna, att utredningarna om förvaltningsformen måste fortsättas och föras till ett resultat, som för framtiden gav nödig smidighet och rörelsefrihet åt de växande industriföretagen. Redan i januari 1942 var den nya organisationen klar att träda i funktion, och därmed är Aktiebolaget Statens Skogsindustrier ett, faktum, och ett nytt betydelsefullt blad har vänts i östra Norrbottens Industrihistoria.
Till belysning av utvecklingen efter statens övertagande av industrierna må några fakta anföras i all korthet.

Produktionsutvecklingen

Från år 1938 då driften på allvar kommit igång vid Karlsborgs sågverk, redovisas av försågade produkter 7.684 standards, en markant ökning med inemot 5000 standards sker 1939 varefter produktionen sjunker något under de första krigsåren, för att nå 10.186 standards 1942. Under de fyra närmast följande åren ligger produktionen omkring 9.000 standards för att sedan kraftigt öka till 1951 då 19.250 standards uppnåddes. Ungefär likartad är utvecklingen för sulfatmassan, där man 1948 uppnådde en produktion på 22.358 ton, vilket håller sig också under följande år. Uder de efterföljande krigsåren sker någon minskning, men redan 1949 uppnår man drygt 20.000 ton och 1951 är produktionen uppe i 30.899 ton.
Skeppningssvårigheterna under krigsåren vållar stora bekymmer, eftersom de medför en onormalt hög lagring och därav följande stegrade räntekostnader. Detta medförde att driftskapaciteten under krigsaren icke kunde till fullo utnyttjas.

Eldsolyckor och rationaliseringsåtgärder vid Karlsborg

Som tidigare nämnts härjades sågen av eld 1935 därvid brann också det nyuppförda hyvleriet. Åter-uppbyggnad av såväl sågen som, hyvleriet satte omedelbart in. Samtidigt utnyttjade bolaget de nya tekniska landvinningarna för att utforma en fullt modern industri. Ar 1938 påbörjades för första gången upptagning av sågtimmer med s.k. *“timmerspruta”*. Påskyndande faktorer var dels bristen på landutrymme och dels behovet av billigare landdraganingskostnader. 1941 elektrifierades sågen helt. Kraftleverantör blev sulfatfabriken. Samma år beslöt Domänstyrelsen om uppförande av modernt trätorkeri samt lagermagasin. Grunden för torkeriet kunde påbörjas redan 1941 och år 1943 påbörjades lagermagasinet. Dessa anläggningar jamte ett fullt modernt sorterinssverk var färdiga och togs i bruk i oktober 1946. Magasinet utbyggdes ytterligare under 1949 och sorteringsverket under följande år. I samband med det nya torkhuset anlades en fjärrångledning från sulfatfabrikens ångpannehus till torkeriet år 1946.
De ekonomiska vinsterna av dessa rationaliseringsåtgärder är uppenbara. Till andra rationaliseringsåtgärder för sågens del hör att en timmerbrokran för upptagning på land av sågtimmer för vinterbehovet byggdes 1948. Redan två ar tidigare hade ett nytt exporthyvleri uppförts. I

samband därmed flyttades maskinen fran gamla hyvleriet, varjämte en ny hyvelmaskin inköptes. Nya bestämmelser i arbetarskyddslagen om förbud mot nattskiftsarbete föranledde stora investeringar i maskinell utrustning och sanitära anordningar.
Sulfatfabriken drabbades av en svår eldsolycka den 3 augusti 1944, då lagermagasinen med inneliggande lager med dryga 21.612 ton sulfatmassa ödelades genorn brand. Eldsvådan som förorsakats av fel i en elektrisk kabel vållade 13 dygns driftsavbrott. Nytt provisoriskt magasin uppfördes omedelbart. Eldsolyckorna resulterade bland annat i att från kommunens vattenledningsnät framdrogs serviceledningar för brandskydd inom industriområdet.

Investeringspolitiken

Under ar 1945 utfördes ett omfattande utredningsarbete för att på längre sikt och etappvis göra fabriksanläggningarna så moderna och effektiva som rnöjligt. Därmed ingår den andra perioden i investeringspolitiken. Några av de viktigaste fakta må här nämnas.
Sålunda har en modern ångpanna med hög verkningsgrad, varigenom en betydande bränslebesparing kommer att uppnås, samtidigt som sågverkets torkanläggning kan förses med ånga från fabriken och ytterligare elkraft kan genereras i fabrikens central, under 1946 installerats med Jönköpings Mek. Verkstad som leverantör. Pannan har sedermera under 1947 kompletterats med utrustning för oljeeldning. I mixeriet har en mesafilteranläggning under 1946 inmonterats varigenom ernås ytterligare besparing av glaubersalt.
Under 1946 har kok- och diffusörhuset vidare utbyggts med 2 st kokare och 6 st diffusörer, varav diffusörerna kunde tagas i bruk redan samma år och kokarna år 1947.
För moderniseringen av indunstningsanläggningen har under 1947 inmonterats 4 st indunstningsapparater med väsentligt större värmeyta och av förbättrad konstruktion.
I pumpstationen har installerats reningsfilter för vatten. I samband därmed har pumpar och ledningar omlagts.
I november 1946 utbröt brand i laboraboriet. Hela övre våningen med inredning och apparater spolierades helt, lyckligtvis blev källarvåningen praktiskt taget helt oskadad. I denna inrymdes dyrbara maskiner för provning av massans kvalitet och styrka. Arbetet med återställandet av laboratoriet påbörjades omedelbart och var klart för inflyttning i juni månad 1947.

För rationaliseringen av barkningsförfarandet av sulfatveden har under inköpts och tagits 1 bruk 1 st barkmaskin av typ Åström. Barkanläggningen har sedermera utbyggts med ytterligare 2 st barkmaskiner samt 1 st barkpress. I samarbete med forskningslaboratoriet i Stockholm har på basis av utförda försöksarbeten i mindre skala en ny destillationsapparatur konstruerats och tagits i bruk 1949 vilket möjliggjorde att hela den hartsoljemängd, som producerades fabriken destilleras och förädlas.
I talloljefabriken har dessutom anläggningen för tillvaratagande av harts utökats och moderniserats så att även denna kan bearbeta den från destillationsanläggningen fallande mängden harts.
För att åstadkomma en jämnare kvalitet på massan har under 1951 inmonterats dels en hydrafiner och dels en biffarsilkvarn, varigenom åstadkommes en viss förmalning och vidare bearbetning av fibern.

Under 1949 har en sodahuspanna med elektrofilteranläggning inmonterats och kunnat tagas i bruk, varigenom sulfatfabriken kan tillgodoses med sitt behov av lut. Därigenom att pannan praktiskt taget gör sulfatfabriken självförsörjande i fråga om bränsle betyder denna anläggning oerhört mycket ur värme-ekonomisk synpunkt. Under 1949 har pannan utrustats med automatisk sotutrustning. Genom det nya sodahusets färdigställande har den genomgripande upprustning av sulfatfabrikens maskinella utrustning, som påbörjades år 1945 i stort sett lyckligen genomförts.
Tredje - nuvarande - etappen i investeringsprogrammet avser nyanläggningar och innebär dels en väsentlig utbyggnad av sulfatfabriken och dels anläggning av pappersbruk och massablekeri.
Den planerade utbyggnaden av fabriken har bl.a. dragit rned sig en utökning av driften för soda-bränningen. Den sodapanna, som installerades 1948 har visat sig fylla alla rimliga anspråk. Men då den icke kan anses tillräcklig och ev, haveri av pannan skulle ställa fabriken i en ytterst besvärlig situation har det ansetts nödvändigt att utöka aggregatet med ännu ett. Detta arbete utföres av Jönköpings mek. Verkstad. Utbyggnaden kräver också andra utökningar av maskinparken, bl.a. en ny mesabränningsugn, som skall levereras av ovannämnda firma 1952. Förberedelserna för anlägg-ning av pappersbruk i Karlsborgaverken påbörjades 1950 och redan i december 1951 var den s.k. maskinsalen under tak arbetet med inmontering av den stora pappersmaskinen började.

Pappersbruket

I förvaltningtberättelsen år 1953 kan Karlsborgsindustrin redovisa pappersbrukets slutförande och första driftsår. Ursprungligen hade bruket beräknats vara i gång hösten 1952. Av olika skäl blav det någon fördröjning, men montagearbetena fortskred, så att inkörningen av maskineriet kunde ske under januari 1953.Den 26 januari kunde driften sätta igång i mindre omfattning och bedrevs under inköringstiden endast på dagskift. Under de första åren omfattade driften med den första pappers-maskinen 262 och 2/3 skiftdygn, vllket var 94,4 % av tillgänglig arbetstid.
Under 1953 omfattade tillverkningen i runt tal 8193 ton kraftpapper, sedan maskinen väl var inkörd kunde man konstatera att under årets fjärde kvartal tillverkningen i medeltal uppgått till 33,7 ton per skiftdygn. Då man fått avsättning även för s.k. igångkörningspapper (383 ton) kunde inkörnings-kostnaderna starkt reduceras. Vattentubsnläggning för sötvattensintag till pappersbruket hade anlagts från Näsby gamla ångbåtskaj (på f.d. “Udden”) till Karlsborg för en kostnad av nära 122. 000 kr, vartill kom kostnaderna för pumpstation och maskinanläggning med tillsammans i runt tal 100.000 kr.
Det balanserade värdet per 31/12 var för pappersbruket 18.485.325 kr varav ungefär hälften för byggnader. Till detta kom kostnaderna för sorteringssalen som fram till 1933 års utgång hade kostat 3.159.310 kr. År 1957-58 installerades ytterligare en pappersrnaskin med större kapacitet än den föregående och detta medförde succesivt en kraftig ökning av tillverkningen. Tillverkningen som under 1955 uppgick till 17.646 ton hade 1961 ökat till 50.261 ton och var 1966 uppe i 58.000 ton.

Sulfatfabriken

I den framtidsplanering som Statens Skogsindustrier rnycket snart efter bolagets bildande lade upp ingick också en utbyggnd av sulfatfabriken till en kapacitet som skulle svara mot den moderna tidens

krav. Det hade blivit mer och mer klart att de små fabriksenheterna fick jämförelsevis högre kostnader per tillverkat ton och hade följaktligen mycket svårt att hävda sig i konkurrensen på världsmarknanden. En allmän strävan i hela världens cellulosaindustri blev att komma fram till större enheter. Finland var i Norden föregångslandet härvidlag, USA och Kanada med sina stora råvarutillgångar följde samma program.
Bland de utbyggnader som bildade förutsättningen för en ökning av fabrikens kapacitet märkes den 1939 tillkomna mesabrännings- och roterande torkugnsanläggningen. Mesabränningen blev en nödvändighet, då kalkimporten under krigsåren råkade i fara. Den nya anläggningen eliminerade behovet av införsel av kalk. Sågavfallet kunde nu användas till bränsle och de höga kolpriserna och svårigheterna i kolimporten under krigsåren fick därför mindre kännbara verkningar. 1940 ökas torkmaskinens kapacitet. Det tredje sodahusaggregatet med Tampella ångpanna, roterande sodaugn, smältugnar togs i bruk samma år, men har sedermera fått ge plats åt moderna luftkondensatmaskiner.
Hartskokeriet kompletterades 194l med anläggning för destilation av tallolja Jämte tvål- och såpfabrik. Samma år fick man destillationanläggning för rening av råterpentin . Under 1942-43 uppfördes driftlaboratorium.
1943 - ett år efter den stora brandkatastrofen uppfördes ett massamagasin, som då betecknades som det modernaste i landet. Magasinet uppfördes i brandfri konstruktion i tegel och järn. Samtidigt återställdes de brandhärjade kajerna. Fabrikens succesiva utbyggnad kan bäst avläsas i produktionssiffrorna. 1956 producerades 60.877 ton och 1965 139.117 ton. Ytterligare ökning av kapaciteten torde vara att vänta. För närvarande pågår en livlig diskussion om råvarutillgången och var gränsen går för kapacitetens utbyggnad i förädlingsindustrin, Då olika utredningar kommit till vitt skilda resultat och meningarna synas vara starkt delade bland fackmannen kan en lekman för närvarande knappast bilda sig någon uppfattning om var gränsen går för kapacitetens utbyggnad i Norrbotten.
Vad som emellertid är klart i de sista 25 årens utveckling är att trävaruindustrin fått en stark koncentration till Piteå- och Kalixbygderna och att Karlsborg som modern storindustri i cellulosa- och pappersbranschen synes ha en stark ställning.

Sågen

Efter sågbranden 1935 uppfördes ett nytt sågverk, som då kom att omfatta två ramlinjer, men 1954 utökades med ytterligare en ramlinje. I samband därmed utökades torkhusanläggningen till att omfatta totalt tio kanaler.
1955 var ett märkesår i sågverkets utveckling, då försvann nämligen den kostnadskrävande pråmlastningen och man kunde ta i bruk en kaj med cirka 250 meters längd, så att därmed all lastning kunde ske från kaj. Samtidigt blev tre nya virkesmagasin klara och de äldre virkesmagasinen byggdes om, så att från denna tidpunkt, transport och stapling i virkespaket kunde ske med truck.
Bilden av det gamla sågverket med primitiva såghus och en jättestor brädgard förändrades darför radikalt när 10.000 standards torkat virke färdigjusterat kunde vänta i magasinet på skeppning.
Produktionsmässigt innebar allt detta en mycket stor uppgång. 1962 togs s.k. stukade sågblad i bruk och antalet kantverk utökades till fyra. Detta ledda till att man år 1964 kunde notera en produktionsökning upp till 15.874 standards per enkelskift.

1964 blev det aktuellt med en fullständig översyn av ASSI:s sågverksrörelse i Norrbotten. Tillgången till sågtimmer ansågs så begränsad att en vidare utveckling kapacitetsmässigt knappast kunde ske. Såväl Karlsborgs som Båtskärsnäs sågverk behövde nu en genomgåeade upprustning för att fylla de framtida kraven på rationell drift. I bolagsledningen bedömdes situationen så att man med hänsyn till råvarutillgången knappast kunde modernisera två sågverk på ett par mils avstånd från varandra för en framtida rationell drift.
Därtill kunde anföras att Karlsborg hade ett torkhus med en kapacitet av cirka 28.000 standards per år. Karlsborgs närhet till sulfatfabriken, virkesmagasinen, utlastningskaj, säkrare och kortare transporter för sågavfall, tillgång till järnväg inom området som var sammanbunden med landets övriga järnvägsnät avgjorde frågan till Karlsborgs fördel.
Målsättningen var att få fram en sågverksanläggning, där produktionen icke nämnvärt fick påverkas av de norrbotuniska klimatförhållandena med de starka årstidsskiftningarna. En ny såg skulle byggas med ett maskineri som passade till den råvara som fanns i det område där sågtimret skulle hämtas. Bolagets styrelse stannade därför vid beslutet att låta bygga om Karlsborgs sågverk i två etapper:
1.Timmerhantering, barkning och timmersortering
2.Timmerintag, såganläggning, automatisk dimensionssortering och ströläggningsanordningar samt nödiga förbindelselänkar mellan dimensionssortering ooh ströläggning å ena sidan, torkhus, avsvalningsmagasin och justerverk å andra sidan.
Man måste vid planeringen av den nya sågen också ta hänsyn till att numera cirka 80 % av sågtimret transporteras med bil till Karlsborgs sågverk och att landsvägstransporternas antal i den totala ötimmerleveransen sannolikt skulle öka. Man behövde därför maskiner som var avpassade till dessa förhållanden. Det löstes genom anskaffning av en stor s.k, kräfta med en lyftkapacitet av ett 30-tal stockar åt gången. Bland finesserna kan anföras att det barkade timret får gå genom en spiksökarring, där s.k. spikstockar bortsorteras och överfbres i speciella fack där spiken lokaliseras ooh avlägsnas. Vidare sker automatiskt en optisk tumning som sorterar virket i halvtumsklasser eftet tummått.
Barkningsanläggningen har en kapacitet pa cirka 4.200 stockar pa 8-timmars skift oavsett grovlek. Barken användes som bränsle i sulfatfabrikens värmecentral och sågspånet som råvara vid sulfitfabrikation.
Den nya såganläggningen har två ramlinjer av Karhulas fabrikat. Efter varje ramlinje finns två stycken kantverk. Bräderna transporteras på en lång dimensioneringsbana utrustad med bärande krokar för virket, vilket lägger ned virket i bestämda fack, så att det så småningom hamnar allt efter dimensionering på 40 stycken olika vagnar. När en vagn är fullastad väljer automatiken ut en ledig vagn i stället. Ströläggningen sker automatiskt och det ströade virkespaketet går över en marktravers in i rätt spår för torkning i torkhuset. Sågverket är nu igång för provdrift och kan betecknas som en av landets modernasts anläggningar. Totala investeringskostnaden för den nya sågen är beräknad till cirka 15 miljoner kroner.

Sociala åtgärder

Fran osäkra och i tidigare skeden mycket primitiva förhållanden för de anställda har den moderna industrin jämsides med sin kraftiga expansion också genomfört betydande sociala åtgärder.Beträffande Karlsborgsindustrin gäller detta i syrmerhet efter bildandet av Aktiebolaget Statens Skogsindustrier där omfattande atgärder vidtagits under 1950- och l960-talen.

Bostadssaneringen

Främst bland de sociala åtgärderna står bostadssaneringen med den jämförelsevis omfattande investering, som detta fört med sig. Bostadssituationen var mycket prekär, då verkens ombyte av ägare och den framträdande kapitalbristen under vissa perioder gjort, att förbättringarna måste inskränkas till ett minimum.

Tre omfattande utredningar angående beståndet av arbetarbostäder har utförts, nämligen åren 1945, 1949 och 1952. I den första utredningen föreslår verksledningen ett saneringsprogram på relativt kort tid, 4 år , till en beräknad kostnad av 575.000 kronor, vartill kommer kostnad för föreslagen arbetarmäss med 50.000 kr.

Under år 1946 påbörjades bostadssaneringen och genomfördes i relativt snabb takt, trots de svårigheter, som byggnadsregleringen ställde i vägen. Utredningen 1949 konstaterade vad som redan utförts och gick vidare, eftersom behovet nu måste beräknas med hänsyn till såväl, sulfatfabrikens utbyggnad som pappersbrukets tillkomst. Kostnadsberäkningen för arbetare- och tjänstemannabostäder, annex till ungkarlshotell, matservering för sågverksarbetare, badinrättning, subvention till egnahemsbyggare och sanitära ledningar slutade på i runt tal 3,2 miljoner kronor.

Nästa översikt av läget sker 1952 och konstaterar att en stor del av det förut skisserade programmet utförts, medan samtidlgt nya utvidgningar göra justeringar nödvändiga, liksom det kraftiga prishöjningen får sin inverkan. Totalkostnaden för hela det skisserade programmet beräknades till 6.020.000 kr.

Under de år som avses i denna schematiska snabbteckning har Karlsborgsverkens industrisam-hälle ändrat fysionomi på ett sätt som måste slå iakttagare med jäförelsematerial med häpnad.

Nedanstående tabell kan tjäna till att belysa tendensen i utvecklingen.

Utvecklingen å bostadsmarknaden i Karlsborg för arb.bostäder

		År 1946	År 1949	År 1951
Totala antalet lägenheter		166	111	146
varav	1 rum	14		
	1 rum o kök	135	43	28
	1 rum, kök,alkov	3		
	2 rum o kök	10	68	118
	större	4		

		År 1952-57	År 1958-62	År 1963-67
Totala antalet lägenheter		217	214	211
varav	1 rum o kök	17	16	15

2 rum o kök	135	132	128
3 rum o kök	46	44	45
4 rum o kök	11	12	13
5 rum o kök	8	10	10

Som synes av tabellen dominerar läganheter om 1 rum och kök under den första perioden, för att sedan överflyglas av 2-rumslägenheter och 5-rumslägenheter, medan lägenheter på 4 rum och större också ökar i antal. Detta är en återspegling av den allmänna standardhöjningen av bostadsbeståndet.

2. Andra Sociala åtgärder

Bland övriga sociala åtgärder kan följande nämnas:

Ett bårhus uppfördes år 1938.

Tjänstemannamäss för verkens tjänstemän inrymmande matsal och bostadsrum uppfördes 194l och kunde tagas i bruk 1942. Mässen har sedermera tillbyggts år 1947. I samband med uppförandet av nytt kontor, omändrades det gamla kontorets nedre botten till bostadsrum för den ogifta personalen.

Sjuksköterskebostad samt mottagningsrum för sjuksköterskan uppfördes och kunde tagas i bruk år 1942.

Tvättinrättning för samhällets befolkning uppfördes år 1943 och kunde tagas i bruk året därpå. Vattenfrågan var besvärlig då det visade sig att sprickor i berget tillförde den för inrättning borrade brunnen järnhaltigt vatten. Inrättningen har sedan 1948 fått anslutning till kommunens vattenledningsnät.

Byggnadsplan för samhället påbörjades år 1944 genom lantmästare Frottberg, som hade i uppdrag att utföra de förberedande utredningsarbetet. Planen har sedermera slutligen utformats av arkitekt Brundin och blivit fastställt år 1952.

Nytt centralkontor för Karlsborgsverkens anläggningar påbörjades år 1946 och slutfördes året därpå. Inflyttningen skedde i juni månad 1947.

År 1946 påbörjades arbetena med uppförandet av arbetarmässen. Mässen kom att omfatta dels 7 gästrum med två platser i vardera rummet, matsal, kök samt duch- och tvättrum, toaletter m.m. Anläggningen kunde tagas i bruk 1947.

Ytterligare ett ungkarlshotell inrymmande 12 gästrum, dagrum och f.ö. alla moderniteter påbörjades år 1950 och kunde tagas i bruk i februari månad 1951. Ytterligare en matsal för sågpersonalens behov uppfördes under år 1951. Denna har plats för 130 matgäster. Modern maskinell utrustning.

Den kommunala vattenledningen blev under år 1948 färdigställd. Större delen av samhällets befolkning fick därvid sitt vatten tillgodosett. Likaså har avloppsledningar framdragits. Vattenledningar har dessutom framdragits till sulfatfabrikens ångcentral, varigenom tjänligt vatten för beredning av matarvatten till ångpannorna erhållits.

Allt som allt är åren särskllt efter 1942 kännetecknade av en sjudande utveckling och en planering på lång sikt, som kommer att ställa Karlsborgsindustrierna i centrum av bygdens liv som dess mäktigaste ekonomiska faktor, samtidigt kommer moderna mönsteranläggningar i många anseenden att framstå, anläggningar som stå på höjden av effektivitet och produktivitet samtidigt som omsorgen om den enskilde anställde fått en fast förankring i själva principen för verkerts ledning.